

M. ŞEHMUS GÜZEL

ABİDİN DİNO

tarihindeki yanlışları düzeltiyoruz

ekitap.ayorum.com

Abidin Dino

M. ŞEHMUS GÜZEL
**Abidin Dino tarihindeki yanlışları
düzeltiyoruz**

ekitap biçiminde ilk sunumu: 25 Kasım 2021

Yapıt: M. Şehmus GÜZEL

Teknik yönetmen ve kapak: Ferruh DİNÇKAL. Kapak fotoğrafı M. Şehmus Güzel koleksiyonundan. İzinsiz kullanılamaz.

Dizgi : MŞG

İSBN : Belki gelecek. Belki gelmeyecek. Zamana, duruma, gelişmelere bağlı.

Bu yapıtın yayın hakları yazarına aittir.

Kitaptan edinmek için iletişim : Gerekirse. Şimdilik ekitap.ayorum.com deyin, tıklayın, hediyeimizdir.

İÇİNDEKİLER

<i>KARŞILAŞMA</i>	6
<i>ABİDİN’SİZ, ABİDİN’LE</i>	16
<i>YANLIŞLARI DÜZELTMEYE BAŞLIYORUZ</i>	21
<i>İSTANBUL, PARİS, CENEVRE, PARİS...</i>	26
<i>ARİF’LE İSTANBUL’DA</i>	35
<i>SSCB’DE</i>	37
<i>“ŞİİR VE RESİM ÜRETME FABRİKASI”</i>	50
<i>“MÜŞTERİLER”</i>	54
<i>ŞİİR</i>	58
<i>BALIKESİR’İ UNUTMA</i>	66
<i>KAYNAKÇA</i>	73

KARŞILAŞMA

1970'lerin başında "Emek Dünyasında Toplumsal Bilimler" (Sciences Sociales du Travail) alanındaki doktoramı hazırladığım Fransa'nın Akdeniz'e selama durmuş Aix-en-Provence isimli kekik kokulu güneş yüklü şirin kasabasının yaşamım bakımından önemi sadece 4-5 yıllık bir zamanımı orada geçirmiş olmamdan değil, Abidin Dino ile Güzin Dino'ya da ilk kez orada rastlamamdandır.

Evet 1972 yazında Abidin ve Güzin'le bu kasabada karşılaştım.

Elbette Abidin'in ismini ve yaptıklarını önceden biliyordum.

Örneğin 1966'da Londra'daki Dünya Futbol Şampiyonası'nın belgesel filmini gerçekleştirmişti. Ve büyük bir sinema başarıtı olarak "Goal" Türkiye'de "Altın Goller" adıyla gösterilmişti. 1966 sonunda veya 1967 başında biz bu filmi Ankara'da Gölbaşı Sineması'nda izlemiştik.

İşin ilginç şu tabii: Filmin sonunda "Directed by Abidin" yazdığı zaman salondan müthiş bir alkış kopuyordu ve artık herkes veya neredeyse herkes Abidin'i tanıyordu.

Daha da ilginç şuydu: Sinemanın önünde upuzun kuyruklar oluşmaya başladı, çünkü "Abidin Dino'nun filmi" diyerek herkes geliyordu. Kuyrukta kimlere rastlanmıyordu ki? Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Sadun Aren, Türkiye İşçi Partisi'nin bütün yöneticileri, milletvekilleri, o günlerin bütün devrimci öğrencileri, genç veya daha az genç bütün siyasi liderleri, bu arada Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden öğrenci arkadaşlarımızla bizler, hepimiz kuyruktaydık ve filmi birlikte izliyorduk.

Bu da başlıbaşına bir gösteriydi.

Dahası Abidin'in "Şair Baba"nın has arkadaşı, dostu ve yoldaşı olduğunu da biliyorduk.

Bunların tümü bizi coşturuyordu.

O günlerde zaten iktidarı almak üzere olduğumuza da inanıyorduk. Hani bir veya iki seçim sonrasında bu iş çözülecek gibiydi. Gençliğimize verin.

Evet Abidin ve Güzin'le ilk karşılaşmam 1972'nin yazında oldu.

Yaz Aix'te festivaller ayıdır. Aix, Akdeniz kıyısına yakın, hakikaten çok şirin bir kasabadır. Yazın nüfusu iki, hatta üç kat artar. Normal nüfusu 30-40 bindir, 40 binin yarısı da öğrencidir. Evet Aix aynı zamanda bir öğrenci yatağıdır.

Yazın nüfusu hem artar hem de çok renkli ve epeyce kozmopolit bir yapıya bürünür, İngilizler, İrlandalılar, Amerikalılar, İtalyanlar gelir kente.

İtalya'nın değişik ve dramatik siyasi dönemlerinde Fransa'ya sığınmış özgürlüklerine bağlı İtalyanlar ve onların çocukları ve torunları da yaşar öteden beri Aix'te.

Bunun en vurucu örneği Emile Zola ve ailesidir nitekim : Evet çünkü bu kasaba Emile Zola'nın babasının ve Emile Zola'nın çocukken yaşadığı yerdir.

Ünlü ressam Cezanne'nin da kasabasıdır. Zola ve Cezanne hemşeridir, çocukluk ve ilk gençlik arkadaşlarıdır ve birbirlerini çok severler.

Cezanne'in atölyesi Aix'in kuzeyinde, Avignon'a doğru giderken, sağ kol üzerindeki minik tepededir. Aix'i ve Sainte-Victoire Dağı'nı en birinci mevkiden seyir için bundan iyisi can sağlığı. Usta'nın evi

öteden beri harika bir müzedir. Manzarasına ise doyulmaz. Abidin de bilir bu Müze'yi ve manzarasını. Sadece bu kadar da değil :

Aix'e çok yakın şirin Harmas beldesinde, Cezanne'in yazlık atölyesini kurduğu bir çiftlik vardır. Abidin'lerin oraya gelmesinin nedeni o çiftliğin, yani Cezanne'in bir zamanlar sahip olduğu çiftliğin, yeni sahiplerinin Michaelis'ler olmasıdır.

Michaelis'ler Abidin'le Güzin'in candan dostlarıdır : İngiliz Cecil Michaelis ve eşi Liz, "Abidin'siz adım atmamız" günlerini yaşıyorlar. Liz'in ana tarafı Osmanlı'ya, Osmanlı hanedanına dayanır.

Liz'in anası Nuriye Hanım'dır : Nuriye Hanım'ın Pierre Loti'nin âşık olduğu yazılan "Aziyade" isimli "kahraman" olduğu rivayet edilir. Bunu bir tek Pierre Loti yazar ve sadece kendisi buna inanır. Ama buna en başta Nuriye Hanım itiraz eder. Abidin Nuriye Hanım'ın malum kitabta bu meseleden söz eden sayfanın kenarına "atıyor !" notunu düştüğünü söylemişti. Neyse hemen kapayalım bu konuyu. Mesele orada değil, mesele Liz'in ve Cecil'in Abidin'i tanımalarından bu yana onsuz yapamamalarıdır. Böylece Paris'in göbeğinde kendiliğinden oluşan bu dörtlü sıkı arkadaşlık kesintisiz bir devrimden başka bir şey değildir. Devrim değil canım devnim demek istiyordum. Ama oldu işte bir kere. Afedin !

Paris'te 13, Quai Saint-Michel nam adreste, Seine Nehri'ne hakim mekanda, Abidin'ler Michaelis'lerle komşu oldukları için yaz tatillerini de birlikte Harmas'ta geçiriyorlar. Son derece doğal.

Harmas'ta mekan harika. Herkes kendi evinde ama aynı zamanda birarada : Avlusuyla, havuzuyla, şusuyla busuyla.

İşte Abidin ve Güzin'le tanışmam 1972'nin o yaz günü böyle bir tatil anına rastlar.

Aix'te Trabzon folklor ekibinin bir gösterisinin yapılacağını duymuştuk. O gece, Aix'e ilk kez yabancı işçi olarak ayak basan bizim Lazlardan ve hakiki dostlarımdan Hasbi ve "Uzun" Ali ile gösteriye gitmeye karar verdik.

O günlerde Aix'te Karadenizli birkaç arkadaş yaşıyordu, ekmek parasını taştan çıkaran.

Zavallı Uzun Ali, adını andıkça üzülürüm, çünkü maalesef Ali'yi otoyol yuttu. İşçilerimiz o sırada Aix ile Nice arasındaki otoyolun yapımında çalışıyorlardı. Birkaç yurttaşımız, örneğin "Adıgüzel" Recep o otoyol yapımında sakat kaldı veya Uzun Ali gibi gençliğini orada bıraktı. Hepsini sevgi ve dostlukla anıyorum.

Trabzonlu Laz Hasbi "Hocam, dedi, biz bu gösteriyi kaçıramayız, bak bizim uşaklar ta Trabzon'dan buraya kadar gelmişler. Burada bir folklor gösterisi yapacaklar, onları yalnız bırakamayız, bizim de gitmemiz lazım."

Tamam, dedim. Hasbi için sanki biz gitmezsek "bizim uşaklar" sahipsiz kalacak, başlarına bir şeyler gelebilecek, gitmemiz bu nedenlerle bir yaşam meselesi sanırsınız.

Hasbi, Uzun Ali ve bendeniz, o gece tiril tiril giyindik ve gittik.

Oturuyoruz. Hepimiz çok heyecanlıyız. Fakat bizden daha heyecanlı biri var. İşe bakın, o kişi tam da önümüzde oturuyor. Bir bayan, mini minnacık, şirin, güzel. İlginç bir ritüel içinde dalgalanıyor :

Her gösteriden sonra kalkıyor koşarak, neredeyse sportif adımlarla gidiyor sahnenin önüne kadar. Orada durup fotoğraflar çekiyor. Sonra yeni gösteri başlamadan önce yine neredeyse koşar adım yerine dönüyor: Gözümüzden kaçması mümkün değil.

Sonra ara veriliyor o sırada müthiş bir alkış kopuyor, Hasbi ve Uzun Ali tek başlarına zaten gerekeni yapıyorlar, “memleket havasıdır da”. Bizim hanımefendi yine fotoğraf çekiyor ondan sonra aynı şekilde tıpış tıpış koşarak geliyor yerine oturuyor, gösteriyi izliyor, sonra yine kalkıyor, gidiyor geliyor, geliyor gidiyor ve bu rituel aralıksız sürüyor.

O zaman bu kim diyorum ve dikkatlice bakıyorum bu kadına ve yanındaki adama: Aaaa, bu Abidin Dino kardeşlerim, yanındaki heyecanlı kadın da Güzin Dino olmalı. Rastlantının bu kadarı da sadece filmlerde olur hani.

Gösterinin bitiminde kalktık ve ben hemen, “Siz Abidin Dino değil misiniz?” diye sordum. “Evet, ben Abidin'im” dedi.

Abidin öyle sayın'lı mayınlı, bey'li meyli, siz'li bizliyi tercih eden bir insan değil ve bu sayede hemen kırk yıllık arkadaşımız gibi kaynaştık birbirimize. Ben işçi arkadaşlarımı tanıştırdım. Abidin o anda maalesef bizimle beş saat kalamazdı. Orada, ayak üstü, bir on belki on beş dakika konuştuk.

Ayrılırken bana, “Şu kahveye çıkıyorum falan gün oraya gelersen görüşürüz” dedi.

Ama ben o kahveye hiç gidemedim. Abidin'le Aix'te bir daha görüşemedik. Doktora çalışmam bitti ve “Vatana hizmet etmek ve vatani kurtarmak” azmiyle Türkiye'ye döndüm. Aradan zaman geçti. Seine Nehri'nin köprülerinin altından da çok sular...

Gel zaman git zaman.

12 Eylül 1980 sonrasında, tam tarihini de vereyim, 28 Eylül 1982'de, yeniden Fransa'ya geldiğimde Abidin'le yeniden karşılaştım.

1982’de Türkiye’de Aziz Nesin’in başını çektiği “Aydınlar dilekçesi” diye bir girişim vardı. O faaliyet çerçevesinde ve hele imza verdiler diye aydınlarımız, yakın dostlarımız, meslektaşlarımız hakkında dava açılınca, kimi tutuklanınca, bizim de Fransa, İngiltere ve Almanya’dan arkadaşlarımızla birlikte katkıda bulunduğumuz faaliyetin içinde Abidin Dino da vardı. Bazı şeyleri açıklamak zordur, insanlar niye mesela otuz kişi bir araya gelir de, neden beş tanesi arasında daha sıkı yakınlık olur ? Sonra neden o beş kişiden ikisi arasında bir arkadaşlık doğar da öbürleri arasında olmaz? Yani nasıl oluyor da arkadaşlığın, nasıl demeli, dozu, düzeyi, sıklığı artıyor. Bunu yanıtlamam mümkün değil. Ama oluyor işte. Abidin’le arkadaşlığımız böyle başladı, gelişti ve yıllarca sürdü.

Bazen düşünüyorum, nasıl öyle oldu diye kendi kendime soruyorum. Büyük olasılıkla Abidin’in paylaşmayı sevmesinden. Bilgiliğinden. İnce eleyip sık dokumasından. Damıtmasından. Abidin eşit eşite konuşmayı severdi, öyle araya fazla mesafe koymazdı, bunların hepsi beni çok ilgilendiriyordu. Çünkü benim de çok sevdiğim şeylerdir bunlar. Kafa dengiydik. Ortak pek çok noktamız vardı.

NESUHİ ERTEGÜN İLE. (M. Şehmus Güzel Koleksiyonu.)

Abidin paylaşmayı seviyordu, dedim. Yeri gelmişken bir örnek vereceğim: Abidin'in 1937'den beri samimi bir arkadaşı vardır, ama nasıl samimi, iki kardeş gibi. Bu ABD'ye yaşayan müzik yapımcısı Nesuhi Ertegün'dü. Nesuhi ile Abidin iki büyük dosttu. Nesuhi her yıl Abidin'e Amerika'dan gömlek gönderir, ama öyle bir gömlek değil, iki değil, on tane gönderirdi ve on tanesi de aynı model, diyelim çizgili ve son derece kaliteli. Abidin de mesela o on gömlekten ikisini bana verirdi. Bu işte paylaşımdır. Bu paylaşımdır işte. Yineliyorum çünkü böylesi az görülür. Şimdi dolayısıyla bende Nesuhi Ertegün'ün Abidin'e gönderdiği ve Abidin'in de bana hediye ettiği gömlekler var.

Bir başka örnek: Abidin'in yazlık pabuçları Yaşar Kemal'den veya Şakir Eczacıbaşı'ndan gelirdi. İstanbul'dan Şakir Eczacıbaşı mesela

üç çift gönderdi, Abidin onlardan mutlaka bir çiftini bana hediye ederdi. Ben daha Abidin’lerdeyken bu pabuçları giymek isteyince, “Şehmus hemen giyme” derdi. Niye diye sorardım, “Çünkü, derdi, metrodan çıkarken ayağın bu pabuça henüz alışmamıştır, bir yere takılabilirsin.” Yani bu kadar ince şeylerde, ayrıntı gibi gelebilecek konularda yardımcı olan bir kardeşti. Bir ağabeydi. Ama kendisini sizden ayıran, sizden farklı gören biri gibi değil, sizinle kırk yıllık kardeşmişsiniz gibi davranan.

YAŞAR KEMAL İLE. (M. Şehmus Güzel Koleksiyonu.)

Bir de elbette çok kafa dengiydi. Buluştuğumuz zaman her şeyden bahsedebiliyorduk. Örneğin Abidin gençliğinde futbol oynamış, kalecilik yapmış, hani “kedi gibi kaleci” denir ya o türden bir kalecilik yapmış, ve Abidin’le futbol da konuşurduk. Ben de çocukken ve gençliğimde futbol oynadığım için. Sadece futbol konuşmadık elbette ama futbol da vardı ve pazartesileri Fransa,

Türkiye ve arada bir İngiltere ligleri gündemimizde mutlaka yer alıyordu.

Evet Abidin’le dünya kadar şey konuşuyorduk ve bu kadar şey konuşunca da on beş günde bir görüştüğümüzde üç saat dört saat birlikte geçirirdik; nasıl geçtiğini anlamazdık.

Ayrılırken de bana birikmiş Cumhuriyet’leri, son gelen dergileri, ille okumamı istediği kitapları, adına imzalanmış ve kendisine gönderilmiş kitapları da, verirdi.

Kimi kez Abidin onlara gitmeden hemen önce telefon eder, “Şehmus gelirken iki valiz getirmen” veya “bir kamyonla gelmen lazım” derdi. Niye? “Çünkü Cumhuriyet’lerle birlikte kitaplar ve dergiler de var” diye yanıtlardı.

Ülkeden, ülkenin her köşesinden Abidin’e dünya kadar kitap ve dergi gelirdi. Onların çoğunu bana verirdi, ben de her zaman eve epey yüklenmiş bir halde ve kimi kez apaçık bir biçimde perperişan dönerdim.

Bu alışkanlığımız Güzin’le de devam etti. Kimi kez Güzin’den dönerken feci biçimde yüklü olurum ve açıkcası belim kırılırdı. Çünkü iki sırt çantası, iki el çantası ve daha bilmem ne, Abidin’in geçmiş ve mutlaka gelecek sergilerinin afişleri, şunlar bunlar, kitaplar, dergiler...

Abidin’le ilişkimiz böyleydi, yani büyük bir arkadaşlık, kardeşlik, yakın dostluk. Epey sonra öğrendim başkalarına da söylemiş, Abidin de beni çok beğeniyormuş. İşte bu araştırmacılık yönüm, ayıptır söylemesi çalışkanlığım ve birlikte yaptığımız işlerin mükemmel olmasına çabalamamız filan dolayısıyla böyle bir kaynaşma oldu. Ve ortak çok ta anımız.

Akan zaman duran zaman.

Abidin gitti önce.

Sonra Güzin.

Ben de sıramı beklerken, birlikte yaptıklarımızdan birkaç iz daha bırakayım diyorum. Biraz da Abidin'le Güzin'in yerine çalışıyorum. Bugün burada sizlerle paylaşmak istediklerim, onlarla birlikte ve onlarsız yazdıklarımdır. Umarım ilginizi çeker.

M. ŞEHMUS GÜZEL

“Haritada Bir Nokta”, 7 Kasım 2021.

ABİDİN’SİZ, ABİDİN’LE

Abidin Dino 23 Mart 1913’te İstanbul’da Nişantaşı’nda bir konakta gözlerini açtı dünyaya, merakla baktı : Görmek için. Anası Saffet Hanımı, babası Rasih Bey’i ve kardeşlerini.

Bugün aramızda bulunsaydı 108 yaşında olacaktı.

7 Aralık 1993’te bizi bırakıp gitti. Ayrılışının yirmisekizinci yılındayız.

Abidin’in en çok bilinen yönü ressam oluşudur. Evet Abidin Dino en tanınan ressamlarımızdan biridir : Dün olduğu gibi bugün de:

Bunu duymayan, bilmeyen kalmadı. Ama Abidin sadece ressam değildi.

Büyük bir kültür adamıydı.

Hani her parmağında binbir hüneri vardı desem yeridir.

En başta Güzin Dino’nun dediği gibi, “Şeytan tüyü vardı.”

Sonra? Sonra birçok hüneri daha:

Abidin heykeltraştı :1940’ların ilk yarısında Adana’daki “ikamete memur”, yani kendi ülkesinde sürgün, günlerinden itibaren...

Gazeteceydi : 1930’ların hemen başında ve sonrasında. Hatta o günlerde Abidin daha çok veya bilhassa gazeteci olarak tanınırdı.

Elbette bir de karikatürist, ah affedersiniz harikatürist demek istiyorum. Çünkü çizdikleri harika. Gazetecilik mesleğinde ilk “5 Papelini” karikatürden kazandı örneğin...

Abidin şairdi. Saati gelince de şiirler döktürmüştür. Birçok vurucu şiiri vardır. Sırası gelince birlikte okuruz birazdan.

Yazardı :1930'ların başından itibaren öyküler, senaryolar, denemeler yazmıştır.: Yeditepe Öyküleri bu alandaki örneklerden biridir. Ama başkaları da var...

Sinemacıydı Abidin : Eylül 1934 ile Mayıs 1937 arasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB'de), Leningrad'da Lenfilm Stüdyolarında ünlü sinema ustası Sergey Yutkeviç ile birlikte Madenciler filmi başta birkaç filmin kotarılmasında çalıştı. Yutkeviç Türkiye'nin Kalbi : Ankara, veya belki daha doğrusunun Ankara : Türkiye'nin Kalbi olması gereken, belgesel filmi 1933'te gerçekleştiren sinema ustasıdır. Abidin bu çalışmalar içinde kendi deyişiyile "çizgi senaryo" yöntemini buldu ve geliştirdi. Sadece "çizgi senaryo" yaratmakla ve dekor yapmakla yetinmedi, bir filmin ilk hazırlığından bitişine kadar her anında ve her alanında yönetmenin yanındaydı. Belgesel filmcilikte de The Goal/Altın Goller ile ismini duymayan kalmadı.

Tiyatroya tutkunduydu. Piyesler yazdı. Tiyatro alanında bizzat çalıştı, bizzat yarattı, sahneye koydu.

Abidin inanmış siyasi bir militandı : Nâzım Hikmet'in dostu ve Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) önde gelen üyelerinden biriydi. 1940'ların başından 1963 sonuna kadar. Sonra TKP'ye küstü ama Marks Amca'ya ve ütopyasına asla. Abidin hakiki bir komünist, inanmış bir marksist olarak yaşadığı hayatının sonuna kadar.

Abidin çevirmendi : Birçok yoldaşının, arkadaşının ve hele Nâzım Hikmet'in yapıtlarını çevirisini burada anmak gerekiyor.

Ve Abidin aşıkty : Güzin Dino'ya elbette. Bu aşk elli yıl süren evliliğin öncesine iner : İstanbul'da, 1930'ların sonuna doğru, dönemin öğrencilerinin, kadın ve erkek, genç ve daha az gençlerin düzenli bir biçimde devam ettikleri "Küllük" nam kıraathanede başladı bu dostluk, arkadaşlık ve bu aşk. Tanıkları pek çok : Halide

Edip Adıvar, Yahya Kemal, Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday, Vedat Günyol, Sabahattin Eyubođlu, Mine Urgan, hani kendisini Türkiye'nin "dinozoru" ilan eden sevimli kadın, Azra Erhat, Yaşar Kemal ve niceleri...

Peki Abidin'in enaz bilinen yönü nedir diye sorarsanız şu yanıtı verebilirim : Filozof yönü.

Evet felsefe eğer hayat dersleri vermekse ve kimi alanlarda konseptler (kavramlar) yaratmaksa Abidin Dino filozoftu. Bunu uzun uzun anlatmak mümkün. Ancak bunu burada ve hemen yapmam olanaksız. Yine de yeri gelmişken ve Abidin'in bu az bilinen yönünü bir parça açıklayabilmek ve sizlere biraz farklı bir boyutuyla tanıtmak umuduyla 1940'lardan bugüne gelen birkaç deyişini, birkaç "formülünü" sunmak istiyorum : Abidin'den söz ederken aynı zamanda düşünebilmek umuduyla. Elbette Abidin'le birlikte :

"Soru : -Şairlerin eli zelzeleden titrer mi?

Yanıt : -Titrer."

xxxxxx

"-Ekmek bir kitap mıdır?

-Ekmek misafirdir, ya gelir ya gelmez."

xxxxx

"-Haritada bir yeni deniz görüyorum,

- Ter denizi,
- Bu denizde kim boğulacak?
- Bu denize sebep olanlar.”

XXXXX

- “-Sen doğrusunu söyle : Köprülerden ne geçecek?
- Düğün alayları.
- Ormanlardan?
- Kadın sesleri.
- Yollardan?
- Ben ve zafer müjdeleri (belki de bensiz).”

XXXXX

“İstanbul’da ‘Sabah rüzgârı tuz kokar.’”

XXXXX

- “-Günlerden hangi gündeyiz?
- Ana baba gününde.”

XXXXX

“-Toprağın denizden farkı ne?

-Balığı azdır.”

XXXXX

“-Çabuk sırrını söyle.

-Ekmek, özgürlük, barış.”

XXXXX

“-Sen söyle kimi berhava edeyim?

-Ümit nedir bilmeyenleri.”

XXXXX

“Anlamak yetmez, anlatılan, anlamak gayretine değmeli.”

Nasıl ? Bence çok iyi, umarım sizin için de öyledir. Abidin işte burada ve başka yazdıkları, yaptıkları ve söyledikleriyle açık ve kesin bir düşünürdü.

YANLIŞLARI DÜZELTMEME BAŞLIYORUZ

Abidin Dino, döneminin, yirminci yüzyılın başından sonuna kadar giden zaman diliminin en ilginç, en önemli aydınlarından biridir. Hele Türkiye ve bizim için.

Bu nedenlerle olmalı hepimiz onu tanıdığımızı sanıyoruz. Bu hem doğrudur hem de yanlış.

Elbette şu veya bu biçimde medyaya yansıyan haberler ve yayınlanan çarpıcı, kimi kez bir parça uydurmaca haberler ve güya ciddi yazılar sonucu onu bir parça tanıdığımız kesin, ama Abidin'i, bu her parmağında birçok hüner bulunan çok boyutlu ustayı yüzde yüz tanımamız mümkün değil. Çünkü Abidin öyle oturup hayatını a'sından z'sine anlatacak insanlardan hiç olmadı. Belgelere dayalı ve ayrıntılı hayat hikayesi de henüz yayınlanamadı. Polis arşivlerinin açılmasını, meraklı araştırmacıların arşivlerde ciddi ve derinlemesine bir tarama yapmalarını beklemekteyiz. Bu tür nedenlerin sonucu, Abidin'in kendi deyişiyle "kısa hayat öyküsünde" kimi eksikler, hatta yanlışlar bulunması doğal.

Abidin bizzat kendisi özgeçmişine ilişkin tarihlerde yanılmıştır. Yanlış tarihler vermiştir ve bunları sürekli olarak yinelemiştir.

Öteden beri rakamlarla arası hiç iyi olmayan Abidin'in bu hatalarından bir örnek vermek gerekirse, zar zor bir pasaport sahibi olarak Türkiye'yi terketmek zorunda kaldığı tarih aklıma geliyor. Abidin'e kalırsa bu 1951'dir. Oysa epey araştırma, Güzin Dino ve Rasih Nuri İleri ile defalarca konuşmalar sonucunda bu tarihin 27 Ocak 1952 olduğunu saptayabildim. Bunun önemi var mı ? Evet var, yeri ve zamanı gelince görüyoruz. Bu tür konuları Abidin'le konuşmamış olmama ne kadar üzülsem yeridir.

Bu tür yanlışların belirleyicisi, doğal en doğal biçimde çok iyi bildiğimizi sandığımız kendi tarihimize ait olayları hafızadan anlatmamızdır. Oysa hafızamız yanılabilir. Bunun inancında olarak kendimize ait tarihler için bile yazılı olan belgelere başvurmayı ihmal etmemeliyiz. İşte İstanbul'dan Roma'ya uçakla gidişine ilişkin yazılı belgeyi de en sonunda buldum : Bu basit bir kağıt parçasıdır. Bu belki pasaportundaki bir sayfaya, belki ayrı bir kağıda yazılmış dört satırlık ve bir imzalı bir belgedir. Burada bu belgeyi size aynen takdim etmek istiyorum :

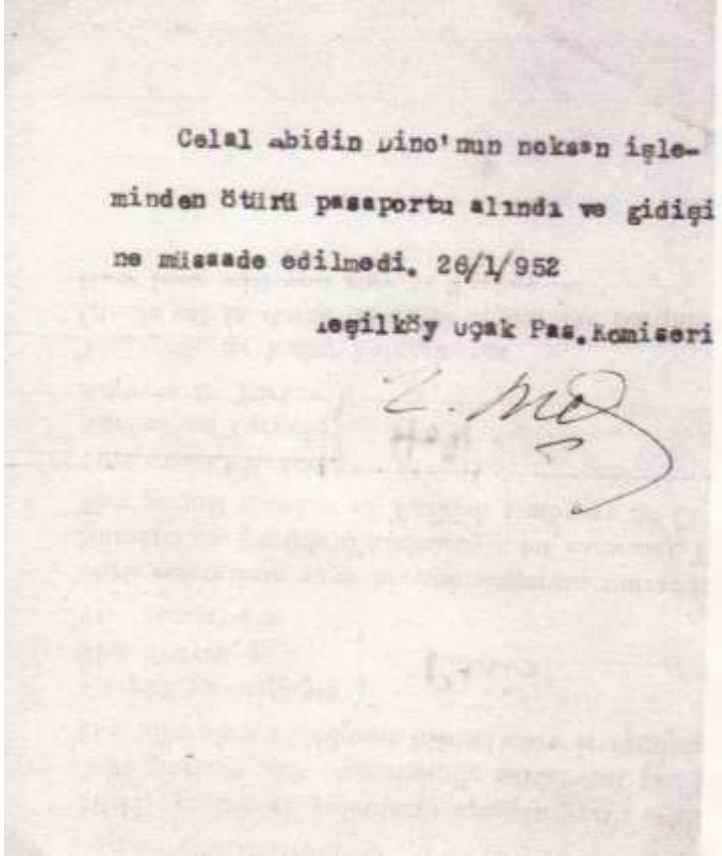
“Celal Abidin Dino'nun noksan işleminden ötürü pasaportu alındı ve gidişine müsaade edilmedi. 26/1/1952

Yeşilköy Uçak Pas. [Pasaport olmalı] Komiseri

[imza]”

Abidin'in kendi yazdıklarından, Güzin'in yazdıklarından ve bana defalarca anlatmasından ve Rasih Nuri İleri'nin yazdıklarından Abidin'in çıkışına yasal hiçbir engel yokken engel olunduktan sonraki gün İstanbul'dan ayrıldığını biliyoruz. Nitekim çıkış hikayesi A'dan Z'ye Abidin Dino'da (s. 205) şu satırlarda yazılı: “Yurt dışına çıkarken, polis Abidin'i eşyasıyla birlikte uçaktan indirdi. Bunun üzerine, İçişleri Bakanı'nın özel kalem müdürü araya girdi, tekrar İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne (Sansaryan Han) gelindi ve müdür Aydın Bey ile görüşüldü. Müdür özür diledi, pasaportu ve ertesi gün için Roma'ya yeni bir uçak bileti verildi.”

Abidin ertesi gün İstanbul'dan uçakla ayrıldı. Bu belge sayesinde artık hesabı kolay : Abidin'in İstanbul'dan ayrılış tarihi 27 Ocak 1952'dir.

Yine yazılı bir belge sayesinde Abidin'in Mayıs 1937'de SSCB'den ayrılınca gidip bir süre kaldığı Oxford ve Paris seferlerinden sonra Türkiye'ye dönüş tarihinin 7 Haziran 1938 olduğunu kesin bir biçimde saptama olanağı buldum.

Bunu da yeri gelince belgesiyle ve ayrıntılı bir biçimde belirteceğim.

Yine yazılı bir belge sayesinde.

Abidin ve Güzin'in evlilik tarihinin 23 Eylül 1943 değil, 22 Eylül 1943 olduğunu da saptayabildim. Oysa Abidin'le Güzin yıllarca

evliliklerini 23 Eylülde kutladılar. Bu doğruyu buluşumu sağlayan söz konusu yazılı belge öyle çok az bilinen bir arşivdeki bir belge veya başka bir kaynaktaki bir bilgi değil Güzin Dino'nun nüfus cüzdanıdır. Evet evet kimlik kartı : İşte Güzin'in nüfus cüzdanında aynen şunlar yazılıdır :

“Sarıyer Yeniköy 153. Hanede mukim Celal Abidin Dino ile 22 Eylül 1943'te evlenmiştir.”

Abidin o günlerde Adana'da “mukim”dir hatta “ikamete memur”dur ama Nüfus Dairesi'nde birinci formül tercih edilmiştir. Olsun. Bu belge sayesinde Güzin'in “göbek isminin” Seniha olduğunu da öğreniyoruz. Bu bilgi de yabana atılmamalı.

İşe hep başından başlamalı. Özgeçmişlere, hayat hikayelerine ilişkin çalışmalarda da kimlik kartlarından.

Nitekim bu sayede Abidin'in “göbek isminin” Celâl olduğunu da Abidin'in nüfus cüzdanına bakarak buldum. Abidin görmek şansına sahip olamadığı iki dedesinin, babasının babası Abidin Paşa ve annesinin babası Celâl Bey'in isimlerini taşıyor.

Bugün piyasada kolayca bulunabilen “bilinenlerin”, sanal dünyada yazılı olanların denetimden geçirilmeden, başka kaynaklarla karşılaştırılmadan yinelenmesi hastalığının alıp başını gitmesi, kopyala-yapıştır-yayınla belası sonucu Abidin Dino'nun hayatına, “kısa hayat hikayesine”, “özgeçmişine” ilişkin ve bilhassa internet dünyasında “dönen”, dönerken sağa ve sola ama bilhassa sağa çarpan yazılarda ve onları alıp aynen yayınlayan basılı gazete ve dergilerde ve hatta kitaplarda birçok hata bulunuyor. Daha önce kimi makalelerimde ve Abidin Dino üzerine yayınladığım çalışmalarımda bu yanlışları düzeltmeme karşın kötü yinelenmelerin, eksiklerin ve yanlışların sürgittiğini hayretler içinde görüyorum. Hele bu hataların Abidin Dino'ya saygı göstermek için

çaba sarfedenlerce, Abidin'i sevdiğini ileri sürenlerce hatta Abidin Dino üzerine çalışmalarımı okuduklarını iddia edenlerce tekrarlanmasına hem şaşırıyorum hem üzülüyorum. Bu yanlışların kalıcı olmasını engellemek gerekiyor : Doğrularını yeniden ve yeniden yazarak. Yineleyerek. Bu çalışmanın amaçlarından biri budur.

Evet Abidin'in hayat hikayesine ilişkin yanlışları düzeltmek gerekiyor : Abidin Dino'nun hem yakınlarından biri olduğum için, hem de onun hakkında birinci elden kaynaklara dayanarak makaleler ve kitaplar yayınladığım için.

Çünkü bir yerde görevim Abidin Dino üzerine doğruların yayılmasına çabalamaksa diğeri de yanlışların bir an önce düzeltilmesi, giderilmesi için yardımcı olmaktır. Abidin Dino benzer bir uğraşı yakın dost ve arkadaşları için, beğendiği yazarlar ve şairler için bizzat yapmıştır. Bu açıdan Abidin aynı zamanda bize örnek olacak davranışlar bütünüdür de.

Bu bağlamda bu çalışmada öncelikle Abidin Dino'nun özgeçmişine ilişkin ve göze çarpan en ciddi yanlışları, ciddi belgeler ve olanaklarım ölçüsünde düzeltmek istiyorum.

Elbette hepimiz yanlış yapabiliriz. Belirleyici olan yanlışta ısrar etmemektir. Dolayısıyla yanlışın neresinden dönülürse dönülsün kârdır.

Bu açıdan bakınca kimsenin, hele yanlış yapanların, yanlış bilgileri alıp aynen yayınlayanların alınmasına gerek yok. Tekrar da yarar var : Önemli olan yanlışta ısrar etmemektir. Çünkü arzumuz Abidin Dino'nun yaşam hikayesinin en doğru biçimde bilinmesidir.

İSTANBUL, PARİS, CENEVRE, PARİS...

Abidin Dino'nun doğru okunması ve hayatının yanlışsız bilinmesi umuduyla önce şu birkaç noktayı dikkatinize sunmak istiyorum, böylece hemen sonraki hayat kesitlerini, olayları ve insanları anlatmam daha kolaylaşacaktır :

İnternet sitelerindeki ve onlardan alıp aynen yayınlayan dergi ve gazetelerdeki kimi özgeçmiş yazılarında başlıkta “otobiyografi” sözcüğü göze çarpıyor : Bu sözcük özgeçmişin bizzat Abidin tarafından kaleme alındığı sanısını doğuruyor. Oysa birazdan belirteceğim nedenlerden bu tür bir metnin veya benzer metinlerin Abidin'in kaleminden çıkmış olması mümkün değildir, o halde bu sözcük başlıkta yer almamalıdır. Dahası Abidin'in böyle bir metni yazması asla söz konusu bile olmadı.

Bazen bakıyorsunuz şöyle bir cümle yazılı:

“Doğduğu yıl ailesi Cenevre'ye, ardından Fransa'ya yerleştiğinden çocukluğu Avrupa'da geçti.”

Burada birkaç şeyin düzeltilmesi gerekiyor :

Abidin'in çocukluğunun Avrupa'da geçtiği doğru. Ancak aile 1913 sonuna doğru İstanbul'dan ayrıldıktan sonra önce Paris'e gidiyor. Orada bir süre kalıyor.

Bu gidiş “Avrupa ve/veya Fransa seyahatine” benzemiyor : Çünkü bizzat Abidin'in belirttiği gibi, bütün aile “çıkıyor” ve Paris'e yerleşiyor. Ailenin en yaşlıları da Paris'e getiriliyorlar.

Nitekim gelenler arasında yer alan Saffet Hanım'ın annesi, Abidin'in anneannesi Esmâ Gaziturhan Hanım, 11 Nisan 1914'te Paris'te vefat ediyor. Rasih Nuri İleri'nin bana iletmek inceliğini

gösterdiği Fransızca “ölüm belgesi” bunu ispatlıyor. Böylece ailenin 1914’te de Paris’te bulunduğunu saptıyoruz.

Savaşın (1914-1918) patlamasından kısa bir süre sonra aile Cenevre’ye gitmek zorunda kalıyor. Çünkü Fransa Cumhuriyeti’ne savaş ilan eden Osmanlı İmparatorluğu’nun vatandaşları olarak Dino ailesi üyelerinin artık Paris’te kalması mümkün değildi. Kalsaydılar “enterne edilmek” tehlikesi vardı ...

Savaş yıllarını Abidin, bütün aile üyeleriyle Cenevre’de geçiriyor.

Bir yerde yazdığı gibi “Cenevre’de ondört kişi”ler :

Anne ve babası, Leyla Abla, abileri Ali Ekrem, Arif Hikmet, Ahmet Fuat, dayısı Cevat Bey, dayısının kızı Nermin, dadı, aşçı, hizmetçiler ile epey kalabalık bir aile.

Dino ailesi o günleri kendisi gibi İstanbul’u ve benzer başkentleri terketmiş paşalar, paşa çocukları, paşa torunları, vezirler, aileleri, vezir çocukları, prensler, eski krallar, krallık aile üyeleri ve benzerleriyle Cenevre’de geçiriyor.

Abidin örneğin şöyle der o günler için : “Çocukluğum Cenevre’de göl kıyısında geçti.”

Kaldıkları evin ismi paşaoğlu babasına layıktır : “La Maison Royale”.

Savaş bittikten bir süre sonra, 1920’de, aile yeniden Paris’e dönüyor ...

Bunları epey ayrıntılı bir biçimde ve elimdeki bilgiler ve belgeler eşliğinde Abidin Dino 1913-1993 isimli üç ciltlik çalışmamda yazdım, oradan okunabilir : Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, 1. Cilt : 412 sayfa, 2. Cilt : 477 sayfa, 3. Cilt : 356 sayfa ve elli sayfa kadar Kaynakça küçük bir ek kitapçık olarak.

Bugün bu konuda daha çok bilgi ve belge sahibiyim ve eğer Dino ailesinin o günlerini yeniden yazsam daha çok ayrıntı verebilirim, ama sonuç itibariyle üç ciltte sunduğum Abidin Dino'nun ve ailesinin yaşam tarihinin genel hatlarında herhangi bir değişiklik olmayacak.

Evet şu kesin : Abidin'in babası Rasih Bey'in yönetiminde, Dino ailesi Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik yörelerindeki ve özellikle Yunanistan'ın elinde kalacağı ve/veya eline geçeceği tahmin edilen bölgelerdeki mal ve mülkünü şu veya bu biçimde güvenceye alabilmek umuduyla ve benzeri meseleler, kaygılar sonucu önce Paris'e, sonra Cenevre'ye, sonra yeniden Paris'e yerleşmeyi tercih etti.

Sonra İstanbul'a dönüş faslında Korfu ve Atina hikayeleri de var. Bunları adını andığım çalışmamda anlatıyorum.

Benzer bir git-geli aynı durumdaki Osmanlı ailelerinin birkaçında daha görmek mümkün. Hemen aklıma gelen bir örnek olarak Rey ailesini verebilirim ... Cemal ve Ekrem Reşit Bey'ler Cenevre'de Abidin'in abileriyle yakın arkadaşlıklar ...

Sonuç itibariyle tilki meselesinde olduğu gibi dönüp dolaşıldıktan sonra gelinen yine kürkçü dükkanındır : Yani eski başkent İstanbul.

Dino ailesinin 1925'te İstanbul'a avdet ettiğini sanıyorum. Bu tarih konusunda elimde açık bir belge bulunmuyor. Dino ailesinin 1926'da veya 1927'de döndüğü de yazıldı. Ben de bu son iki tarihi verdim daha önce. Ancak Aralık 2010'da Abidin'in Robert Kolej'deki öğrencilik yılları konusunda araştırma yaparken yardımlarını rica ettiğim Boğaziçi Mezunları Derneği Yönetim Kurulu adına yanıtlayan Esra Yalçıntepe sayesinde, eski defterlerin karıştırılması sonucunda, Abidin'in Robert Kolej'de 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928, 1928-1929 ve ninayet 1929-1930 ders

yıllarında kayıtlı olduğu ortaya çıktı. O zaman ailenin 1925 yaz aylarında döndüğünü ileri sürmek mümkün sanıyorum. Abidin'in kimi makalelerinde de İstanbul'a dönüş için Paris'ten ayrılışı tarihini 1923 olarak vermesi bu savımı güçlendiriyor. Bir belki iki yıl kadar bir zamanı Korfu'da ve Atina'da geçirdiklerini de göz önüne alırsak hele.

1925'te ailenin tümü yine de İstanbul'a gelmiyor. Ali Ekrem Dino eşiyile birlikte Atina'da kalmıştır : Belki Yunanistan'dan kimi mal ve mülkü koparabilmek umuduyla. Ancak umulan dağlara kar yağmıştır. Yunanistan'dan hiçbir şey alınamamıştır. Ali Ekrem Dino Atina'ya yerleşmiş, evlenmiş, çocuk sahibi olmuş ve yaşamını orada geçirmiştir. Az bilenen ama epey ilginç bir yaşam ve yaşam hikayesi söz konusudur. Meraklı bir araştırmacıyı bekleyen.

Ali Ekrem gibi önce Atina'da bir süre kalan Arif Dino "bu taşra kasabasında" sıkılınca, büyük ihtimalle 1929'da, kapağı İstanbul'a atmıştır. İyi de olmuştur, çünkü Abidin'i "İspanyol gribinden" ve ölümden Arif kurtaracaktır.

Sonuç itibariyle 1925 yazı sonunda aileden baba Rasih Bey, anne Saffet Hanım, abilerden Ahmet biraradadır Abidin'le.

İstanbul'a daha önce dönmüş olan Leyla Abla ise eşi Suphi Nuri İleri ve henüz çocuk yaştaki Rasih Nuri İleri ile İstanbul'dadır. Leyla Abla ailecek Nuri Paşa İleri'nin Yalısı'nda Yeniköy'dedir.

Rasih Bey, eşini ve Abidin'i kızına, Leyla Dino-İleri'ye, teslim edecektir. Kendisi Adana'nın yolunu tutacaktır :

Rasih Bey babası eski Adana valisi ünlü Abidin Paşa'dan kalan mal ve mülkle yakından ilgilenmek için Adana'dadır : "Yunanistan'da kalan mal ve mülkü yitirdik bari Çukurova'dakileri kurtaralım" yaklaşımı içindedir Rasih Bey.

Abidin İstanbul'u bu yıllarda tanıyacaktı. O günler için Abidin şunları söylüyor :

“Benim için o yaşlarda İstanbul Boğaziçi'ydi, Yeniköy'dü. Yılın dört ayı deniz. O günlerden bugünlere nerde olursam olayım İstanbul'dan kopmadım.”

Evet o günlerden, İstanbul'u ilk tanıdığı günlerden hayatının sonuna kadar Abidin İstanbul'dan kopmadı. Asla ! Bu bir tutku biçimini aldı zaman içinde. Akan ve duran zaman içinde.

Abidin ülkedeki bu ilk döneminde Türkiye'de Eylül 1934'e kadar kalacaktır.

Bu dönemde Abidin, babasıyla Adana'da bir yaz tatili boyunca yaşayacaktır. Babası Rasih Bey, Abidin Paşa'dan miras Adana'daki malı mülkü yöneterek, zaman zaman bir-iki parça tarlayı, şunu bunu satarak ve bilhassa o geniş toprakları, o otlakiye adı verilen alanları kiralayarak ailesini geçindirmektedir. Abidin, bir yazını Adana'da çevresini tanıyarak, Çukurova'yla aşık atarak, arkadaşlar edinerek, ata binerek geçirmiştir.

Rasih Nuri İleri'nin, değişik makalelerinde, verdiği tarihe göre bu iş 1927 yazında olmuştur. Ama bu konuda herhangi bir belge sunmamaktadır. Rasih Nuri İleri hafızasında kaldığına göre yazıyor. Dahası Dino ailesinin İstanbul'a dönüş tarihi olarak ta bazen 1926 diyor bazen 1927.

Abidin'in Adana'ya gidiş tarihi bir parça bulanık. Ama oradaki yaz tatilinden İstanbul'a dönüşünden hemen sonra sünnet olduğu kesin. Ama dediğim gibi bu belki 1925'te, belki 1926'da, belki Rasih Nuri İleri'nin ileri sürdüğü gibi 1927'de. Asıl önemlisi o sırada 5, 6 veya 7 yaşındaki Rasih'in 12, 13 veya 14 yaşındaki Abidin'le birlikte sünnet olması. Bunu bizzat Rasih Nuri İleri yazıyor : “(...) aynı gün sünnet olduk. Sünnetimizi yalıda [Nuri Paşa Yalısı,

Rasih'in 1923'te vefat eden dedesinin yalısı] Milletvekili Dr. Rasim Ferit Bey yaptı."

Abidin yukarıda değindiğim gibi Robert Kolej'de derslere başlamıştır. Paris'teki ikinci döneminde başladığı okul işiyle yeniden buluşmuştur ama bu mesele öyle pek uzun sürmemiştir. Abidin, ABD misyonerlerinin okulunda, Bebek'teki Robert Kolej'de, beş ders yılından biraz fazlaca okumuştur : 1925-1926 ders yılından, 1929-1930 ders yılına kadar öğrencidir Abidin.

O yıllarda kimi zamanlar, hele Yeniköy'de Leylâ Abla'nın oturduğu ve Abidin'in de yaşadığı, Nuri Paşa Yalısı'nda, Abidin, okul arkadaşlarına davetler veriyor. En başta Abidin'in o günlerdeki can arkadaşı Nâzım (Kalkavan), birçok sevimli ve uygar çocuk ilk gençlik günlerine adım atıyorlar : Müzik dinleyerek, eğlenerek. Rasih Nuri İleri'nin 29 Aralık 1996 tarihli Radikal'de yazdığına göre, bu davetlere gelenler arasında "Nâzım [Kalkavan] ile iki çok güzel kız [var], biri baştan çıkartıcı bir Rumen kızı diğeri Mevküre Şerbetçi..."

Mihri Belli, İnsanlar Tanıdım başlıklı anılarının birinci cildinde bir yerde şunları yazıyor: "1929 yazı sonu, Boğaz'daki Amerikan Koleji (Robert Kolej) giriş sınavlarına katıldım. (...) Yatılı hazırlık üçüncü sınıf öğrencisi olarak kaydımı yaptırdım."

Mihri Belli o günlerde 14 yaşındadır. Abidin Dino 16'sında.

Paris'te, 13 Nisan 2007'deki söyleşimiz sırasında, Mihri Belli'ye, Robert Kolej'de Abidin'i tanıyıp tanımadığını sordum, şu yanıtı verdi:

"1929 sonbaharında Macit Bey'in Türkçe dersinde aynı sırada oturuyorduk Abidin'le. O uzun pantolonluydu, ben kısa pantolon giymiştim. Bize göre daha iri yarı ve daha yaşlıydı. O yıllarda Robert Kolej'in protestanlığı yaymaya yönelik misyoner yönü

kemalist iktidarın radikal laikliği sonucu artık gündemden düşmüştü. Rahattık. Ve Robert Kolej’de Anadolu, bilhassa Karadeniz Bölgesi doğumlu pek çok çocuk ve genç vardı. O günlerde İstanbul’a yerleşmeye başlayan yeni zengin Karadenizliler çocuklarını Robert Kolej’e gönderiyorlardı.”

Mihri Belli, andığım kitabında, o günlerdeki okul öğrencilerinin son derece ilginç sosyolojik analizini yapıyor.

Robert Kolej tarihi Abidin’den izler taşıyor elbette : Okul yıllığındaki renkli desenleri, Fermanlı Deli Hazretleri piyesinin davetiyesi ve broşürü ile. O oyunda Nâzım Kalkavan kadın rolünü üstlendi. Daha sonraki yıllarında tiyatro ve sinemaya merakını sürdüren Nâzım Kalkavan Sevim Tarı’nın (daha sonra Mihri Belli ile evlenince Sevim Belli’nin) dayısıdır ve Karadeniz’in zengin ailelerinden birindedir.

Nâzım Kalkavan ismini aklımızda tutalım: Çünkü Abidin’in yaşam serüveninin değişik safhalarındaki birçok arkadaşı gibi, Nâzım Kalkavan da Abidin’in yaşamının başka birçok sahnesinde karşısına çıkıyor. Bu açıdan bakınca Abidin hem grupların, toplulukların adamı olarak hem de arkadaşlarını “toplayan”, “biriktiren” toplumsal bir insan biçiminde ortaya çıkıyor. Abidin hayatı boyunca arkadaşlarını, dostlarını hep “toplamıştır”, çok azını “çıkarmıştır”. Toparlayıcı oluşu da onun hem arkadaşlarına hem ülkesine tutkusundan kaynaklanıyor. Bu toprağı ve bu toprağın çocuklarını öncelikle sevdi Abidin Dino. Öncelikle ve bilhassa.

Davetler, desen çizmeler, Fermanlı Deli Hazretleri piyesi davetiyesinin resimlenmesi derken okul zamanı “rüzgâr gibi” geçiyor : Abidin ancak bu kadar dayanabildi Robert Kolej’e. Evet hepsi bu kadar. 1920’lerin başında Paris’teki kısacık dönemini

saymazsak Abidin'in okullarla ilişkisinin tümü toplamı hepsi bu kadardır.

Ve inanmayacaksınız belki Abidin'in tek diploması bile yoktur. Bütün ana-babalara duyuruyorum: İlle ve sadece diplomayla olmuyor bu işler.

Aslına bakarsınız Abidin Robert Kolej'i terketmesine o kadar üzölmüş de değil. Nitekim ne diyor bakın:

"Böylece dillerime bir de İngilizceyi katmak olanağını buldum." Daha ne olsun?

Abidin'in o ilk gençlik yıllarında futbola merak sardığını da biliyoruz. Abidin bu merakını bana değişik vesilelerle anlattı: "Gençliğimde futbol oynadım." diyordu Abidin.

Küçük bir kız çocuğuyken mahallenin erkek çocuklarıyla top peşinde koşmaktan usanmayan Güzin Dino (Bunları Gel Zaman Git Zaman'da yazıyor ve bana defalarca anlattı) Abidin'in futbolculuğu konusunda bana şunları söyledi: "Doğru, Abidin futbol oynadı. Kalecilik yapıyordu o ilk gençlik günlerinde. Ama benimle tanıştığı günlerde oynadığını görmedim."

Dino ailesinden gelen ve 1960'larda Beşiktaş futbol takımının kalesini koruyan Sabri Dino'yu bu vesileyle burada anabiliriz.

Evet Abidin de "kedi gibi kaleciydi". Şimdi "Hangi takımı tutuyordu?" diye soracaksınız. İstanbul'un "üç büyükleri"nden birini yanıtı vereyim. Ama hangisini? diye ısrar etmeyin lütfen, asla söylemem: Abidin'e sözüm var çünkü. Ama madem ısrar ediyorsunuz renklerden birini gelin kulağınıza fısıldayayım : Sarı.

Haydi ikinci rengini de fısıldayayım : Kırmızı. Cimbom !

Evet Abidin okul hayatına bu kadar dayanabildi ancak ve 1930'da terketti okulu, "mektep dünyasını". Hem matematikle arası iyi değildi, oldum olası rakamları hiç sevmedi Abidin, hem de okul dışındaki hayat, gerçek hayat, basın ve yayın dünyası ve hele gazetecilik, hele karikatür ve çizgi, hat, minyatür ve resim ilgisini çekiyordu öncelikle.

ARİF'LE İSTANBUL'DA

Dahası Arif te Atina'dan dönmüştü ve ağabeyiyle birlikte avarelik yapmak bir tür sanat biçimini almıştı. Babasını 1927 sonunda Adana'da, anasını Kasım 1930'da İstanbul'da yitiren Abidin artık varsa yoksa Arif'le birlikteydi.

O günlerdeki Arif için şu satırları yazan Abidin'in ta kendisidir :

“100 kiloyu aşkın, Jüpiter heykelleri kadar görkemli, iri bir delikanlıdır Arif. Kimi gün Jüpiter'e değil, Buda'ya benzediği de olur. Sanki başka bir gezegenden gelmiş beklenmedik bir adam.

Belki doğanın kendi bildiği nedenlerle ileri sürdüğü bir varsayım olabilirdi Arif, bir zemin yoklaması, yeni bir 'model' üretme çabası ...

Arif'in yanında insanların çoğu cüce ve yavan.”

O sırada Ahmet de İstanbul'daydı ama o dayı kızı Nermin'le evlenmişti ve Şişli'de aile hayatı sürdürüyordu.

Ahmet babanın vefatından sonra arada bir Adana'ya kadar gidip mal ve mülkü idare etmeye bile başlayacaktır.

Abidin'e gelince o artık kendi yolunu seçmiştir : Boğaziçi, Yeniköy, Şişli ve Nişantaşı'nın yanına artık Bab-ı Âli'yi, “Ayesofya”yı, Beyazıt'ı, Narmanlı Han'ını filan eklemiştir.

O günlerde değişik çevre, “okul” ve mekândan edindiği izlenimlerle, görüntülerle, etkilerle çiziyor: Desenler, resimler, karikatürler.

Robert Kolej'i terk etmesinin bir nedeni de eminim yalnızca evet yalnızca bu işlerle uğraşmak arzusudur.

Daha 16-17 yaşındayken kimi mizah desenleri İstanbul basınında, Yarın'da, Hür Adam'da ve bilhassa Fikret Âdil'in Artist nam dergisinde yayınlanmıştı, ve Abidin bu işi sürdürmeye niyetliydi.

Abidin'in bu yıllarda ilgisini çeken şeylerin başında karikatür, desen ve resim yanında minyatür ve hat sanatı geliyor.

O günlerdeki kimi karikatürcülerin çizgileri için Abidin şunları söylüyor:

“Türk karikatürünün ilk adımlarını hemen görmüş ve sevmiştim. Böylece ve özellikle, Türk karikatürünün gerçek başlangıcı ve en çaplı aşaması olan ‘Cem’ olayını kavramaya başlamıştım. Cem, (1882-1950) *Kalem* ve *Cem* dergilerinin yaratıcısı ve baş karikatüristi idi. Cem'in birdenbire parlak bir şekilde ortaya çıkması ve Türk karikatürüne gerçekten uluslararası bir değer vermesi, düşünülecek bir mesele ...”

1930'lu yıllar Abidin'in karikatürist, çizer ve gazetecilik yıllarıdır.

Bu yıllar aynı zamanda ağabeyi Arif Dino, dönemin ünlü sanat eleştirmeni ve sıkı gazetecisi Fikret Âdil, iyi ressam Fikret Muallâ, şair Necip Fazıl Kısakürek ve daha birçok yakını ve dostuyla bir parça “averelik” ve “bohem” yıllarıdır. Abidin'in az bilinen bu dönemine ilişkin bizzat kendisinin yazdığı pek çok kaynak bulunuyor. Bu yıllara ilişkin bir sorun pek yok. Çünkü Abidin'in bu yılları sanki yeterince ilgi çekmiyor.

SSCB'DE

Ama Abidin'in özgeçmişini konusunda yazılanlarda bilhassa Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB'deki) yaşadığı ve sovyet sinema dünyasında çalıştığı dönemine ilişkin satırlarda önemli yanlışlar bulunuyor.

Hemen ve dostca söyleyeyim bunun hiç ayıbı yok. Ben de bu tür bilgilerle donanmış (!!!) olarak Abidin'le 1980'lerdeki dostluk günlerimizin hemen başlarında kendisiyle yaptığım ve zaman zaman Güzin Dino'nun da katıldığı nehir söyleşilerimizden birinde aynı hataya düşmüş ve Abidin'den "ağzımın payını" almıştım. Bu söyleşiyi ve yanlışların Abidin tarafından bizzat düzeltilmişlerini o yıllarda yayınladım. Bu söyleşiden bizi burada ilgilendiren satırları aynen almak istiyorum.

Böylece Abidin'in SSCB'ye "sinema öğrenimi görmek üzere" değil, doğrudan doğruya sinema alanında ve SSCB'nin o yıllardaki en önemli ve en ünlü yönetmenlerinden Yutkeviç'le birlikte çalışmak üzere gittiği ve çalıştığı konusunu açıklığa kavuşturmuş olacağımı umuyorum.

Bizzat Abidin Dino'nun ağzından, buyurun şimdi önce sorumu sonra Abidin'i dinleyelim:

M. Şehmus Güzel : 1930'lu yıllarda siz öğreniminizi bitirmek için Sovyetler Birliği'ne gittiniz ... (Abidin son derece kibar bir insandı ve kimsenin sözünü kesmezdi, ama burada bir saniye bile tereddüt etmeden sözümü kesti ve şunları söyledi :)

Abidin Dino : Öğrenim değil, çalışmaya ...

MŞG : Çalışmak için. Ama bu sırada sinema tahsili yapıyorsunuz ...

AD : Hayır, tahsil değil, çalışıyorum, doğrudan doğruya.

MŞG : Ama öyle yazıyor biyografilerinizde.

AD : Hiçbir tahsil görmedim. Hiçbir zaman. Ve doğrudan doğruya dekoratör olarak çağrıldım. Ve gider gitmez dekoratör olarak çalıştım. Yani tahsil yok.

MŞG : Sinema öğrenmek yok, filmlerde ...

AD : Filmlerde yalnız dekoratörlük etmedim o ayrı konu. Ama yani öğrencilik devrim yok.

MŞG : O zaman Abidin Dino biyografisi Türkiye’de yanlış biliniyor. Dolayısıyla bir dahaki söyleşimizi, umarım, Abidin Dino biyografisindeki yanlışları düzeltmek için yaparız.

Evet bu örnekte gördüğümüz gibi Abidin Dino bu konuda son derece dikkatli ve hassastı.

İzninizle şunu da eklemeliyim : Abidin yaptığımız her söyleşiyi daktiloya çekmemden sonra alır, ince eler sık dokur ve nakış gibi işlerdi ve harika bir söyleşi çıkarırdı ortaya. Yani öyle bir seferde ağzından çıktığını alıp yayınlamışlığım yoktur, olamazdı da. Aramızdaki sıkı dostluk, ağabey kardeş yakınlığı, ciddiyet, yaptığımız işe saygı, bilimsellik namusu ve dayanışma ruhu başka türlü davranmamıza izin de vermezdi.

Bu söyleşiyi de işte böylesine sıkı bir taramadan sonra “tamam oldu” diyerek 1991 yaz aylarında önce dostum, meslektaşım Mete Tunçay’ın yönetimindeki Tarih ve Toplum dergisinde yayınladım. Daha sonra Abidin Dino İle Söyleşiler. Yazılar : Hayat ve Sanat isimli kitabımda (Pêrî Yayınları, İstanbul, 2006, 144 sayfa.)

Abidin'in söyleşimizde anlattıklarının ışığında değişik özgeçmiş hikayelerindeki "Üç yıl boyunca (...) tüm yönleriyle sinema eğitimi aldı." cümlesi kendiliğinden devre dışı kalıyor.

Yine SSCB'deki yıllarına ilişkin olarak kimi kez okuduğumuz "Bu dönemde sol fikirlerle tanıştı." cümlesi de doğru değil. Çünkü Abidin Dino daha çocukken, evet daha Cenevre ve hemen sonrasındaki Paris yıllarında, ağabeylerinden Arif Dino ve onun yakın arkadaşları sayesinde ve ilk gençlik yıllarında ve hele 1930'ların hemen başında İstanbul'daki dost ve arkadaş çevresi ve elbette en başta "Şair Baba" sayesinde, İpekçi Film Stüdyosu'ndaki, Ostorog Yalısı'ndaki harika tartışmalar ve sohbetlerle ve daha pek çok şeyle birlikte sol fikirlerle çoktan tanışmıştı ve meselenin özünü biliyordu. Bu konuları üç ciltlik çalışmamın birinci cildinde epey ayrıntılı bir şekilde yazıyorum.

O yıllara ilişkin yazılanlardaki şu cümle de maalesef tamamen asılsız : "1937'de II. Dünya Savaşı nedeniyle Sovyetler Birliği tüm yabancı öğrencileri geri gönderince Leningrad'dan ayrılmak zorunda kaldı."

Abidin'in SSCB'den ayrılışının belirleyicileri çok farklı ve bunları tarihi, günlük, dönemlik ve sıcak nedenleriyle birlikte adını andığım üç ciltlik çalışmamın birinci cildinde ayrıntılı bir biçimde anlatıyorum. Burada yinelemem mümkün değil.

Ancak "öğrenci" olmayan birinin "öğrencilerin geri gönderildiği" iddiasıyla ayrılmak zorunda kalması asla söz konusu değil.

Dahası "Avrupa'da okuyan Türk öğrencilerin geri çağırılması" kararı 8 Eylül 1939'da, yani savaşın patlak vermesinden sonra, alınmıştır.

Yine aynı bağlamda 1937'de ikinci büyük hesaplaşmanın başlaması veya başlaması olasılığının ufukta görünmesi gibi

iddialar hiç doğru değil. Savaşın elinin kulağında olduğunun duyumsanmasını iddia etmek bir parça abartma ve hatta tamamen uydurma veya bugünden dünü okumaya çabalama gibi. Ne olursa olsun bunlar Abidin'in SSCB'den ayrılmasıyla doğrudan doğruya ilgili olmadığı için tartışmasını yapmamız bile gereksiz.

Abidin, SSCB'den Mayıs 1937'de ayrıldı. Kısa bir süreliğine Oxford'a gitti, orada öğrencilik yapan ilkgençlik arkadaşı Nâzım Kalkavan'a misafir oldu. Sonra Paris'e ugrayıp orada biraz daha uzunca bir süre kaldı. Nihayet 7 Haziran 1938'de İstanbul'a yeniden döndü. Bu konuda elimde son derece ciddi bir belge bulunuyor :

Bu belge 17 Mayıs 1938'de "Türkiye Cumhuriyeti [aynen] Paris Konsolosluğu"ndan aldığı "Yalnız bir seyahata mahsus pasaport"tur. Bu belgeyi Rasih Nuri İleri büyük bir dostluk ve incelikle bana gönderdi. Kendisine bir kez daha teşekkür borçluyum.

Belgenin ön sayfasında "Celâl Abidin Dino"ya ait bilgiler, "1 Liralık" harç pulu, konsolosluk damgası ve konsolosun ("consul-general") imzası bulunuyor. İmzasından ismini maalesef çıkaramadım. Kenarına şu not Türkçe ve Fransızca olarak el yazısıyla düşülmüş:

"17.6.938 tarihine kadar muteberdir (geçerlidir). Yani bu tarihe kadar Abidin'in Türkiye'ye "avdet etmiş" olması şarttır.

Belgenin numarası "2904 / 135"tir. Harç pulu "1 Lira" Ayrıca şu bilgi veriliyor: "Harcı: 36 F = 120".

"İşbu pasaport doğruca ana yurda dönecek olan Türk vatandaşlarından Celâl Abidin Dino[ya] Türkiye Cumhuriyeti [aynen] Paris Konsolosluğu tarafından verilmiştir."

“Seyahat sebebi: avdet retour” [aynen] [Dönüş] diye açıkça belirtilmiş.

“Neye istinaden verildiği”nin karşısında yazılanlar Abidin’in 1934’ten bu yana pasaportlarına ilişkin şu bilgileri taşıyor:

“1.9.934 tarihli ve 5350 sayılı İstanbul pasaportuna istinaden son defa Moskova [önce Paris yazılmış sonra üstü çizilmiş] Konsoloslüğundan verilen 13.5.937 tarihli ve 240 / 1613 sayılı pasaport.”

Abidin’in o günkü halini gösteren kravatlı bir fotoğrafı var. İlk sayfanın sağ üst köşesinde. Hüzün çökmüş bir Abidin bu!

Zayıf, zapzayıf bir Abidin’dir bu!

Asıl çarpıcı olan “iş gücü”, “profession ou qualité” karşılığında bir çizgi çiziktirilmiş olması.

Pes! On parmağında on marifet olan adam için bir “iş” bir “güç” bulunamamış. Yazın kardeşim : Karikatürcü, ressam, “illustrateur”, gazeteci, dekoratör, sahne ve kostüm tasarılayıcısı, yazar (öykülerini unutmayalım lütfen), şair (çoştığı anlarda) ... Daha ne olsun? Yetmedi mi? Sorun bilenlere, bilmeyenlere: Kimdir Abidin Dino? Yanıtlasınlar.

Verilen “pasaport”u incelememizi sürdürelim: “Pasaport”un arkasındaki damgalar Abidin’in dönüşünün pek “doğruca”/doğrudan doğruya (Fransızcasıyla: *directement*) olmadığını ispatlıyor. O günkü koşullarda belki başka türlü mümkün değildi. Ama Abidin’in dönüş yolunun bütün sırlarını da çözdüğümü sanmıyorum. Buyurun birlikte inceleyelim:

30 Mayıs 1938’de, Paris’te, Romanya Konsolosuğundan “visa de transit” (geçiş vizesi) alıyor. Numarası: 2572. Bu Köstence’ye gitmek ve oradan vapurla İstanbul’a ulaşmak için.

Abidin aynı gün, 30 Mayıs 1938’de yani, Almanya Konsolosluğu’ndan da bir vize alıyor. Vize bir aylık: 30 Haziran 1938’e dek geçerli.

İyi okunmamakla birlikte Macaristan’ın Paris Konsolosluğu’ndan da 30 Mayıs 1938’de vize aldığı görülüyor: “Romanya’ya geçiş için.”

Bütün bunlar Abidin’in 30 Mayıs 1938’e dek Paris’te bulunduğunu gösteriyor.

31 Mayıs 1938 tarihli Almanca damga, Abidin’in o gün Aöchen Garı’na vardığının ispatı. Fransızların hâlâ Aix-La-Chapelle dedikleri Alman sınır kenti. Demek ki Abidin artık Fransa’yı terk ediyor.

1 Haziran 1938 tarihli iki damga var: Biri Macaristan’dan geçişini, ikincisi Romanya’ya girişini gösteriyor. Abidin Köstence’den 6 Haziran 1938’de ayrılıyor. 1 ile 6 Haziran arasında Köstence’de kalıyor. O günlerde neler yaptı acaba? İstanbul’a gidecek vapuru beklemenin dışında.

Abidin 6 Haziran 1938’de Köstence’den gemiyle ayrıldı.

Gemide Vedat Günyol ile ilk kez karşılaştı. Günyol’un bu yolculuğa ilişkin tanıklığı son derece ilginçtir.

Abidin Dino İstanbul’a 7 Haziran 1938’de vardı: Pasaportundaki damgadan belli!

Türkiye Cumhuriyeti
Republique Turque

Yalnız bir seyahata mahsus pasaport
Passaport valable pour un seul voyage

Kısmetli 29 Temmuz
N: 2954/1987
Tarih: medeni 3
Hesap: 367 - 220

Bu pasaport defterine ait gürle akışak olan TSK subandaylanından **Abidin Abidin**,
Türkiye Cumhuriyeti Başkonsolosluğuna tesliminden verilmiştir.
Türkiye Cumhuriyeti Başkonsolosluğu

La présente pasaport est délivré **Abidin Abidin** de la République
Turque à **Paris** au citoyen Turc **Abidin Abidin** qui doit se rendre
directement en Turquie. **Paris 27/07/1988**
Spécialité: **Ordre de Service**
Sex et âge: **M - 36 ans**
Nom et prénom: **Abidin Abidin**
Noms d'usage: **Günaydin İsmailoğlu**
Noms d'anciennes nationalités: **Abidin Abidin**
Noms d'anciennes résidences: **Abidin Abidin**
Noms d'anciennes professions: **Abidin Abidin**
Noms d'anciennes adresses: **Abidin Abidin**
Noms d'anciennes nationalités: **Abidin Abidin**
Noms d'anciennes résidences: **Abidin Abidin**
Noms d'anciennes professions: **Abidin Abidin**
Noms d'anciennes adresses: **Abidin Abidin**

17-6-938 Lou Lave Plate
Nuit de service
Valable jusqu'au 17-6-938

Passaportun burjuvanı barışçıl Identite de titulaire	Passaportun burjuvanı barışçıl Identite de titulaire	Passaportun burjuvanı barışçıl Identite de titulaire	Passaportun burjuvanı barışçıl Identite de titulaire	Passaportun burjuvanı barışçıl Identite de titulaire
Adı soyadı: Abidin Abidin Dincal	Şey adı, adı	Tarixin adabı	Doğuldu yeri ve tarixi	Tarixin adabı
Adresini adı: Paris	Nice et prison	Barışçıl ve ya barışçıl	Lave et date de naissance	Şeyin adabı
Kon de Paris				
Doğuldu yeri ve tarixi: 27/07/1948				
Lave et date de naissance:				
Adı, gürle				
Profession ou qualité:				
Adresini adı: Paris				
Residence:				
Passaportun burjuvanı barışçıl				

Abidin Paris'teki pasaport derdini şöyle anlatıyor, Andre Velter'e, 1990'da: "Paris'te kalmam gittikçe zorlaşıyordu. İşler gittikçe karmaşıklaşıyordu. Çünkü pasaportumun süresi dolmuştu. Ve Paris'teki Türkiye Cumhuriyeti Başkonsolosluğu, askerliğimi yapmadığımı ileri sürerek, pasaportumu uzatmayı reddediyordu. O sırada Fransa'da sol bir hükümet bulunmasına rağmen,

pasaportu geçerli olmayan bütün yabancılar sınırdışı ediliyordu. Bu durumda bir karar almam gerekiyordu. Dahası SSCB’de akciğerlerimden hastalanmışım, Türkiye’ye dönüp, doktor denetiminden sonra askerlikten paçamı kurtarabileceğimi sanıyordum. Askerlikten paçamı kurtarıp koşarak Paris’e yeniden dönebileceğimi düşündüm.

Bu düşünce ile 1938’de Türkiye’ye döndüm. Ama işler düşündüğüm, umduğum, beklediğim gibi gelişmediler.”

Abidin, o günlerdeki, siyasi duruşunu/konumunu ise aynen şöyle tanımlıyor: “Bu yıllarda tarafımı kesinlikle seçmişim. Siyasi olarak çok açık bir biçimde anti-faşisttim. İnanmış bir anti-faşist. Yönümü, kapımı seçtim. Kesin ve kararlı bir biçimde: Bilinçli anti-faşist.”

Abidin’in istemeye istemeye ve “akciğerlerinden hasta” olduğu için rapor alıp askerliğini tecil ettirdikten sonra pasaportunun süresini uzatıp yeniden Paris’e dönmek üzere geldiği İstanbul başka bir “gezegen”dir.

Abidin dostları, abisi Arif Dino, belki ağabeyleri demek daha iyi olacak, Ahmet Dino ortalıkta pek görünmese bile, çevresindekilerle yeniden buluşunca bu kenti daha çok sevecek. Ülkesiyle aşk faslı böylece yeni bir boyut kazanacak, tutkuya dönüşecektir.

Dahası Abidin ülkedeki siyasi gelişmelerin seyrini yakından görür görmez yaklaşan nazi tehlikesine karşı kolları sıvayacaktır : Birçok dergide ve gazetede yazılar yayınlayarak ve bu işi aralıksız sürdürerek ...

Evet kadim İstanbul hep bildiği kendine özgü tarihi ve kalıcı havasındaydı. Hiç eskimeden. Ama yine de tedbiri elden

birakmamalı. Çünkü bakın Abidin nasıl şiirini yazıyor sevdalısı olduğu bu kentin:

“İstanbul kâh sinip yamyassılaşan,

Kâh kabarıp gökyüzüne tırmanan

bir yaratık,

bir hayvan cinsi,

bir canavar.

Ne yapacağı hiç belli olmaz.”

Bu masalımsı bir şiir değildir de nedir? Ya da şiirimsel bir masal mı?

Dahası da var isterseniz:

“Yarı balık, yarı kedi, yarı kuş olan İstanbul (...)” (*Yazılar*: s. 377).

Yeditepe Öyküleri’ “V.” den şu satırlara ne demeli ? :

“Akşamların baygın ihtişamında, kalabalık köpüklerden iki dost geçer, nereden geldiği belirsiz, bir ufak rüzgârın denizi titretmesindeki hikmeti düşünürlerdi. İşte, o saatte başınızı kaldırabilirseniz, o kuvvet varsa sizde, sizin gibi yorgunluğu dehşet verici binlerce insanın vücudundan bir sis tabakasının yükseldiğini görürsünüz. Yorgunluğun sisleri!

Eğer gözleriniz hâlâ dünyayı seyredecek halde ise, kaldırın başınızı ve söyleyin, gökyüzü narencî değil mi?

Mümkün olsa, o anda yük arabalarının beygirleri, köprü parmaklığına dayanıp giden vapurlara mahzun bakacak.

Bakın, denizle toprak, karanlıkla ışık arasında garip bir halı dokuyan böcek misali, insanlar ne de meşgul!

Yine bakın; beygirlerle yan yana durup bakın; gemilerden kara dumanlar fıskırır, yelkenliler çapraz gider, gece karanlığı göklerden dünyaya dökülür, dalgıçlar denize dalar, sevgilileri mendil sallamaktadır, millet evine, bodrumuna döner, anahtarlı kapıları açarsınız, şehrin her evinde her odasında birdenbire ışık yanar; birden bire gece çöker, bakın, işte gün bitti!

Haberim yoktu demeyin, meçhul bir günümüz daha güme gitmiştir.

Yeditepe’de hiç kimsenin henüz hiçbir şeyden haberi yoktur.

(Poyrazın fırtınadan fırtınaya getirdiği müjdelerden bile ibret alan yok!)

Siz söyleyin, bu işin çıkar yolu var mı?”

Evet Abidin hemen kendini gökyüzüyle yeryüzü arasında ve son derece canlı bir aydın, sanatçı, gazateci, yazar ve şair topluluğu içinde buldu. 1930’ların başında olduğu gibi, İstanbul’un değişik “kat”larındaki “yolculuklarına” yeniden başladı.

Avant-garde dergiler çıkarmak, sanatla siyasetin sınırında, bazen tam göbeğinde dolaşan dergilerde binbir yazı yazmak, militanlık yapmak : Yazarak, çizerek, bir derginin veya birkaçının aynı zamanda bütün sorunlarıyla uğraşarak. Ve binbir türlü macera içinde.

Dört yıl, evet 1934 eylülünden 1938’in haziranına kadar neredeyse dört yıl geçmişti aradan. Nedir ki dört yıl bir insanın yaşamında? Ama yine de birçok şey olup-bitmişti bu eski başkentte ...

Abidin bu kentte bizzat kendisi ve arkadaşlarıyla birlikte bir çekim merkezi oluşturacaktır hızla. Bu ise iyi saatte olsunların tedirginliğine yeni bir unsur ekleyecektir ... O nedenle, 1940’ların hemen başında, özgür aydınların, sanatçıların, şair ve yazarların

“dağıtılması” emri verilmiştir : Kimi askere götürülmüştür. Birkaçı iki hatta üç kez. Kimiyse sürgüne ...

Abidin’in sürgüne gönderilmesi ve tarihi konusunda henüz resmi bir belge bulamadım. Ama değişik yazılı ve sözlü kaynaklardan, bana anlatılanlardan topladığım bilgilerden tarihin Eylül 1942 olduğunu sanıyorum :

Önce Mecitözü’nde.

Şubat 1943’ten Mayıs 1945’e Adana’da.

Sonra Kayseri’de dokuz ay süren zorlu bir askerlik : Mayıs 1945’ten Şubat veya Mart 1946’ya kadar.

Askerlikten sonra Abidin’in sürgün cezasını Ankara’da çekmesine “izin veriliyor”, çünkü Güzin 1945 sonbaharından beri DTCF’de doçenttir, artık Ankara’da oturuyor.

Sıkıyönetim kaldırıldıktan sonra ancak 1948’de İstanbul’a gidebilecektir Abidin. Sürgün sadece Mecitözü ile Adana’da değil, Kayseri’de ve 1948’e kadar Ankara’da sürmüştür.

İtalya’daki bir sergiye katılmak için 27 Ocak 1952’de İstanbul’dan uçakla ayrılmasına kadar geçen ülkedeki son dört yılda yazları İstanbul’da geçirecekler, kışları Ankara’da.

Bu dönemlere ilişkin daha ayrıntılı bilgileri, tarihleriyle Abidin üzerine yazdığım kitaplarımda ve ekitaplarımda bulabilirsiniz.

Evet Abidin Dino Eylül 1942’de “ikamate memur” nitelemesiyle İstanbul dışına sürgün edilince önce Mecitözü’nde sonra Adana’da polis gözetimi altında yaşamak zorunda kaldı. Adana’da Türk Sözü gazetesinde “gece sekreteri” olarak görev yaptı.

Yanlışlarla dolu özgeçmişlerinde Abidin'in Adana yılları için "Türk Sözü gazetesini yönetti" denilmesinin bir parça abartma olduğunu da geçerken belirtmiş olayım.

Abidin Dino gazetede çalışmaya başlarken "kırmızı çizginin" nerede durması gerektiğinin gazete sahibi ve yöneticisi CHP milletvekili Ferit Celâl Güven tarafından nasıl saptandığını Güzin Dino'nun bana anlattığı biçimiyle adını andığım çalışmamın ikinci cildinde aktarıyorum.

Evet Abidin gazetenin birçok işini üstlendi ama gazeteyi "yönetti" denilmesi abartma olacaktır.

Hele kimi yerde bir de buna ek olarak neredeyse Abidin gazeteye "kendi kadrosuyla" geldi biçiminde yorumlanacak ek uydurmacaların ve abartmaların da eklenmesi epey eğlenceli.

Sürgün, her gün polise imza vermek zorunda kalan, hayatı tehdit altında olan (Adana'da evi taşlandı Abidin'in) bir insana, inanılması nâ-mümkün görevler yükleniyor kısacası. Ve kara kara güldürüyor. Sanırsınız Abidin orada sürgün olarak değil, Türk Sözü gazetesini "yönetmek", yakın arkadaşlarına gazetede "köşe yazıları", "makaleler", "öykü" ve şiirler yayınlamak için çalışmak üzere bulunuyor.

Abidin Dino öyle kolay kolay çözülebilecek bir bilmece değildir. Abidin Dino'ya saygı konusundaki titizliğim yeni de değildir, çünkü önemli olan Abidin Dino'nun anısı, eserleri, adı, yaşam hikayesindeki doğrulardır.

Titizliğim konusunda bir örnek olarak, Fransızca uzun bir söyleşisinden çevirilip bir kitapçık biçiminde, "Kısa Hayat Öyküm" başlığıyla yayınlanan eserdeki yanlışları "Abidin Dino'ya Saygı" başlığıyla fi tarihinde yayınlamamı verebilirim. Kısa alıntılarını Kaynakça'da "Abidin Dino'nun Yapıtları" başlığı altında

bulabilirsiniz. Ama maalesef yanlışlar bu kitapla sınırlı değil. *Güzin Dino-Abidin Dino Mektupları (1952-1973)* başlıklı çalışmada da maalesef gereken titizlik ve özen gösterilmemiş: Çünkü, büyük bir olasılıkla bir ön elemeden sonra seçilmiş mektuplardan "tarihsiz" olanların zaman zaman gelişi güzel sıralanması nedeniyle okunması ve anlaşılması zorlaşıyor. Öte yandan kimi isimler yanlış yazılmış. Mektuplardan yani tanımı gereği yazılı olan kaynaklardan nasıl bu tür yanlışlar çıkabileceğini/çıkarılmış olmasını anlayamadım. Bir örnek vereyim: Abidin ve Güzin'in 1950'lerin ikinci yarısından itibaren neredeyse her gün birlikte oldukları, uzun zaman 13, Quai Saint-Michel adresinde komşu olarak yaşadıkları ve birçok yaz dinlencelerini birlikte geçirdikleri ressam ve heykeltıraş Cecil (Michaelis) ismi sistemli bir biçimde CECİLE diye yazılıyor...

Bu konulardaki değişik örnekleri andığım kitaplarımda ve ekitaplarımda bulabilirsiniz.

Abidin'e daha özenli daha titiz kitaplar yakışıyor.

Evet önemli olan Abidin Dino ve onun bize miras olarak bıraktıklarıdır :

İmece yöntemiyle çalışmak, ortaklaşa üretmek, başımız dik, yüzümüz Güneş'e dönük, yumruklar sıkılı ve onurluca yürümektir.

Kimsenin hakkını yemeden. Kimseye kötülük yapmadan.

Bugün sizlere sunmak olanağını bulduğum bu çalışmamın en önemli belirleyicilerinden biri de budur.

“ŞİİR VE RESİM ÜRETME FABRİKASI”

Abidin Dino, SSCB, İngiltere ve Fransa’da yaşadığı yaklaşık dört yıllık dönemden sonra, yukarıda ayrıntılarıyla gördüğümüz gibi, 1938 haziranı başında İstanbul’a döndü.

Eylül 1939’da savaş başladığında Abidin Balıkesir’de, Edremit’tedir. “Ressamların Yurtiçi Gezisi” vesilesiyle D Grubu’nun temsilcisi olarak 15 Ağustos-30 Eylül 1939 arasında o bölgede resim yapıyor, sözcükler topluyor. “İmece” sözcüğünü burada Abidin buldu nitekim.

Adana ve Ankara’dan sonra gittiği ve keşfettiği Anadolu’nun şirin Ege bölgesinin dost insanların mekanında yaptığı resimleri arasında “İbrik”ler de vardır. Ve “İbrik”ler o günlerde dergilerde ve gazetelerde tartışma konusu oldu. Abidin’i eleştirenler ve savunanlar tarafından. Abidin’i destekleyenlerin başında yerini alan İsmayil Hakkı Baltacıoğlu örneğin Yeni Adam’da birkaç makale yayınlamıştır. Bu vesileyle İsmail Kemaleddin (Kemal Tahir’in ta kendisi) Yeni S.E.S.’in Ağustos 1939 tarihli sayısında (s. 15) alaycı bir şiir patlatacaktır. Aynen aktarıyorum :

“Bizim Abidin Dino

- Allah selâmet versin-

Oturup ibrik resimleri çizmiş

Erbabı öfkeyle bakmaktadır.

Zira hep biliyoruz ki biz,

Bizim köy evlerinde

Şofaj santıraldan şarıl şarıl

Sıcak sular akmaktadır.”

Balıkesir, Edremit'ten sonra Abidin İstanbul'a döner ve İstanbul'a yerleşir. Bir tür bekar odası-atölye kiralar : Serdar-ı Ekrem sokak 36 numaradaki Kamondo Han'ın çatı katında. Burası sadece resim atölyesi değildir. Abidinik deyişle “şiir ve resim üretme fabrikası”dır.

1940'ların hemen başı Abidin'in yaşamında ve resminde Galata mevsimidir. Yapıtları liman havası ağırlıklıdır.

İşte bakın o günlerin havasını yansıtan birkaç eseri :

“Galata” : Kağıt üzerine lavi.

İşte “Süleymaniye” deseni.

İşte “Meyhane” : Kağıt üzerine çini mürekkebi.

Abidin çini mürekkebiyle çizmeye bayılırdı. Bayılırdı evet.

“Liman Resim Sergisi”ni Abidin arkadaşlarıyla bu atölyede hazırladı.

“Garip” şiir akımının çıkışı da burada tartışıldı. Atölyenin duvarlarında Orhan Veli'nin, Melih Cevdet'in ve Oktay Rifat'ın sesleri hâlâ yankılanır bu nedenle.

Abidin'in çatı katındaki atölyesine bekar odası dememin nedeni ise atölyenin kapısının, pardon kapı mapı yok, çok afedersiniz kapı var da anahtar yok, evet rüzgarlarına amman amman.

Evet bekar odası-atölye çatı kapı sistemine bağlıdır. Kapı da oda da atölye de herkese açık. Saçık. O gece son vapuru veya son tramvayı kaçıran genç ve meteliksiz takımın başını sokabileceği, sığınabileceği ve mümkünse yatabileceği bir mekan, ama lütfen dikkat : Uyuma garantisini vermek mümkün değil.

Her odası ayrı renkte boyalı mekanın iç “dekorunun” ve havasının betimlemesini en iyi Melih Cevdet Anday yapıyor, gelin yazdıklarını Akan Zaman Duran Zaman isimli kitabından okuyalım (Adam Yayınları, İstanbul, 1984.) :

“Biz, gece yarısı, beş parasız kaldığımızda, eve dönemeyeceğimiz için Kamondo Han’a kapağı atardık. Çocukluk bulunmazdı Abidin evde, sanki dostları için tutmuştu orayı. Ev dediğin de, döşeli dayalı değildi hiç. Odalarından birinde bir minder vardı, o kadar. Üst yanı, balık ağları, testiler, bakırlar, resimlerle dolu idi. Orada tek başıma kaldığım bir gece, unutmuyorum, eve bir kalabalığın girdiğini uykumun arasında duydum. Oralı olmadım. Sabahleyin uyandığımda kimsecikler yoktu.”

Olsun yine de ressamlar nöbettedirler : Galata Kulesi’nin hemen dibinde. Yüksek Kaldırım’ın yanı başında.

Destur ! Bildiğimiz gibi, Abidin bu mekana “resim ve şiir üretme fabrikası” adını layık görüyor. O yıllarda SSCB’den yeni döndüğünü hesaba katarsak bu o kadar şaşırtıcı değil. O yıllarda SSCB’de bu tür ortak ve karmançorman ama alabildiğine yaratıcı, candan ve coşkulu sanatsal mekanlara da “fabrika” ismi veriliyordu. Meyerhold, Ayzenştayn, Mayakovski takımlarından beri. Eh Abiddin’in de “kedi kaleci” rollerinde Meyerhold ve Ayzenştayn’la aynı takımlarda oynadığını bilince bu artık hiç şaşırtıcı değil. Laf aramızda, biraz önce yazdığım gibi, Abidin gençken gerçekten kalecilik yaptı. İyi futbol oynadı, iyi de futbol yorumu yapardı. Goal isimli ünlü filmini anımsatayım mı ?

En iyisi burada sözü Abidin’e bırakmak :

“Benim atölyem, Galata Kulesi hizasında, Kamondo ailesine ait biraz günü geçmiş bir bina(da)ydı. Atölyem gökyüzü ile yeryüzü arasındaydı ve bizim bir araya geldiğimiz, tartıştığımız,

seviştığımız, resim yaptığımız, şiir okuduğumuz bir yerdi. Aslına bakarsanız tam anlamıyla delirdiğimiz, başlı başına bir delilik mekanı.

En önemlisi : Türk sanatı sürekli olarak gerdeğe giriyordu kentle, İstanbul'la halvet oluyordu..."

O mekanda olup bitiyordu bunca iş. Az mı ?

“MÜŞTERİLER”

Bu imece yöntemiyle şiir, resim, öykü (Sait Faik nam adem bilhassa), makale üretim merkezine gelenler arasında kimler yok ki? İşte yeri geldi özetle sıralıyorum :

Fikret Âdil : Kadim dost, Bohem Hayatı isimli iki ciltlik kitabın yazarı. Diğer kitaplarını ve hakiki sanatsal makalelerini saymazsak. Fikret Âdil çok iyi Fransızcasıyla İstanbul’a gelen bütün yabancı sanatçıların, yazar ve çizerlerin, gazeteci ve fotoğrafçıların başvurduğu ve iyi kabul gördükleri mekanın sahibi, dergisinin ismi zaten Artist. 1931’den itibaren Abidin’in öykücükleri, desenleri ve yazılarıyla süslü. Fikret Âdil evet her zaman hazır ve nazır.

*1942’DE, FİKRET ÂDİL, ARİF DİNO, ABİDİN, BİR BAY, ÜÇ KADIN.
(M. Şehmus Güzel koleksiyonu.)*

Yusuf Ahıskalı da orada. Hani dergileri kim yönetecek ama icabında? Değil mi ki Ahıskalı! Kaç dergide Abidin’le birlikte oldu ? Bilinmez.

Ahmed Hamdi Tanpınar : Abidin’siz yapamaz. Narmanlı Han zaten hemen iki adımlık mesafede.

Arif Dino : Abidin’in tanımlamalarıyla “Dev Gibi Adam”, “Saray Gibi Adam”. Ağabey, şair ve ressam. Az konuşur. İyi dinler. Rakı içmez ama suyla çok iyi sarhoş olur. Reçetesini Mina Urgan’ın ünlü kitabında bulmak mümkün.

Orhan Veli : Kimbilir bıraksalar herkesin portresini bir çırpıda çizecek. Yanlış meslek mi seçti? “Yazık oldu Süleyman Efendiye”.

Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday da oradalar : “Garip” kadrosu kuruldu kurulacak. Ha gayret! Şiirlerse öteden beri okunuyor. Hem de nasıl !

Evet Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat, Orhan Veli : Saç ayağı. Üçü birarada bir “Garip”.

Daha kimler?

Herkes. İstanbul nam kentteki namuslu bütün sanatçılar.

Aliye Berger : Elinde zaman zaman bir tabanca ile... Berger’in hakkını yedirmemek için sıkıverir, hiç belli olmaz. “Aşkına el konulmaz”ı böyle telafuz eder Aliye Berger. Delidir. Ne yapacağı hiç belli olmaz. O nedenle herkes hazırolda bekler. Abidin hariç. Ailede bir parça “delilik” vardır, üstünüze afiyet!

Gelin burada isterseniz bir de Abidin’e kulak verelim : Zaten Abidin de yeniden söz istiyor :

“Aliye Berger geceleri süpürgelere binip, neden dünya güzeli cadıca resimler çiziyordu Narmanlı atölyesinde? Neden Sait Faik

uyurgezer firdolanıyordu Kuledibi'nde, Narmanlı'nın arka sokaklarında? Asaf Hâlet Çelebi Yüksek Kaldırım'ın tepesinden, yitik bir çocuk topu örneği neden yusyuvrak yuvarlanıyordu tâ Karaköy börekçisine kadar?

Hepsi rastlantı mı? Peki olabilir, rastlantı olsun...

Bu sırada İstanbul'un modern mitolijisini araştıran, bulmaya çalışan, yazmak/çizmek isteyen birkaç kişiydik. Sait Faik öyküleriyle başta anılmalı. İnsanların toplandığı bir mekan olarak, değişik kütürlerin birleştiği bir nokta olarak liman buna çok uygun düşüyordu."

Sait Faik'ten biraz önceki çok iyi öykücülerimizden ve eserlerini F. Celalettin, Fahrettin Celal, Fahri Celal gibi değişik isimlerle imzalayan Fahri Celalettin Göktulga'yı da burada mutlaka anmalıyız. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde görev yaptığı sıralarda Fikret Muallâ, Neyzen Tevfik gibi sanatçılarımıza yer açan, olanaklar yaratan, onların rahat etmeleri için elinden geleni arkasına koymayan Baba Fahri'yi unutmamalıyız. Abidin, değişik sohbetlerimizde, en beğendiği öykücüler içinde ve elbette dostu ve yakın arkadaşı Sait Faik'in hemen yanı başında F. Celalettin'e yer veriyordu. F. Celâl Kamondo Han'daki atölyeye ugruyor muydu ? Sanmıyorum. Mutlaka işi başından aşkındı.

Füreyâ da büyük ihtimalle buraya ugramazdı, çünkü mekan onun için "yeterince asilzade" veya "avrupaî" değildi kesinlikle. Füreyâ bu, herşeye çekinmeden bir küpe takar, bir kuyruk bulur, bir burun kıvırırdı. İlle bir prens, bir büyükelçi, enazından bir konsül bulunmalı değil mi ki, canım n'olacak yani, bir diplomat filan olmalı ki ugrasın. Mübarek! Elbette şimdi Füreyâ'ya taş atmak kolay. Ama o zamanlar evinin önünden geçmek bile cesaret isterdi. Füreyâ çünkü, "Kılıç" Ali'yle evlidir ve bildiğiniz gibi ismi geçen eli bıçaklı, eli ipli bir adamdır : Asan kesen cinsinden. Aman aman.

Atölyenin sürekli “müşterileri” yine de değişik coğrafyalardan izler de taşıyor zaman zaman : Burada örneğin atölyenin renkleri, boyları, şiirleri ve resimleri arasına karışan ve orada “resim denen ince hastalığa” tutulan İlhan Berk nam bir genç es geçmeyelim. Abidin anlatıyor :

“1939 senesi İlhan Berk İstanbul’a geldiğinde, güleç bir dikey olarak Kamondo Han’daki atölyemin demirbaşları arasına karıştı.”

İlhan Berk sadece resim yapmaz şiir de yazar, çok boyutlu bir sanatçıdır daha o günlerinde :

“İlk şiirlerinde İlhan Berk, sanki Yüksek Kaldırım’da kartpostallar edinmiş de, onları kendine özgü bir yöntemle art arda dizmiş, sürtmece, yapıştırırmaca şiirler üretmişti, iki görüntünün bileşimi, bir kavram yaratıyordu, ya da garipçil bir duygu ve böylece kıvılcımlar saçılıyor, ortalık utançsız İstanbul kokuyordu. Bunu yaparken ‘şiirsellikten’, ‘ahenkten’ koleradan kaçır gibi kaçacaktı İlhan Berk.”

ŞİİR

İlhan Berk Balıkesir’den koşarak gelmiş. Biraz terli ama Abidin’le Yüksek Kaldırım’dan inerken “bir Yahudi dilberine” rastlayacaklar ve ikisinin de “dizlerinin bağı çözülecek”tir. İşte Abidin anlatıyor :

“1930’larda, kimi gün öylesi Yahudi dilberleri ıslıl ıslıl tırmanıyordu ki yokuşu, dizlerimizin bağı çözülüyor, İlhan Berk’le olduğumuz yerde kalakalıyorduk bir süre.”

Abidin orada hemen pat diye şiirini patlatacaktır. Bundan daha erotik şiir ne o zamanlar ne daha sonraları yazıldı. Abidin’in o günlerini de bu şiirinde bulmak mümkün. Bu, aynı zamanda, Abidin’in şairliğinin de ispatıdır. Bu bir aşk şiiridir. Abidin’in şairliğini ölçmek için bundan iyisini bulmak ta mümkün değildir:

“Toprağı öpen beygirlerin kuru dudaklarına acı!

Islat yağmur, gel yağmur;

Ağaçlar oğlansız avrada dönmüştü.

Ak yağmur, gel yağmur.

Yalvarırım.

Şehir ve toprak seni bekler;

Şehir sıcaklarına veda!

Kalçalarımızda gök gürlemişti.

Ve kara bulutlu gök, deniz dipleri

kadar dağlık, karanlık, derin,

balıksız bir âleme dönmüştü.

Islak bir kız okşadığımı hatırlıyorum.

Gece ve sel, şehrin üzerine yuvarlandı.

Çıplak kız lezzeti, kâinat

ve dudaklarım birbirine giriverdi;

hatırlıyorum bu böyle olmuştu.

Ta derinlerimize kadar ak yağmur!

Yalvarırım.

Nerde idik, kızın birdenbire

gülümseyen, hayran, sırlıslam

yüzünü gördüm.

İri damlalar açık pencereden

içimize akıyordu.

Seni tâ derinlerimizden, uzak derinlerimizden

arzuladık, bizi ısrarla okşa yağmur.

Yağ yağmur, divane yağmur.

Serin yağmur, can yağmur!

Yalvarırım.”

(Bu şiir önce 30 Ağustos 1940 tarihli *Yeni Yol* dergisinde yayınlandı: Yıl: 1, Sayı: 1, sayfa: 15 - 16. Sonra *Yeditepe Öyküleri*'nde : s. 45 – 46).

Abidin Sait Faik'in öykülerinin toplandığı *Un Point Sur La Carte* (Haritada Bir Nokta) için yazdığı "Sait" başlıklı önsözde, İlhan Berk'li, Sait Faik'li ve liman görüntüsü o günleri şöyle anımsıyor ve "Sait Faik öyküleriyle başta anılmalı." notunu düşüyor.

Atölyenin sıkı ve hakiki "müşteri"lerinden Sait Faik, her zaman mütevazî, her zaman mevcuttur.

Abidin'i atölyesinde "birkaç kez" görmeye giden Vedat Günyol, şu izlenimlerini aktarıyor:

"Seçkin sanatçılarla dolup taşan [atölyesinde], ilk kez Sait Faik'le karşılaştım, onun da (henüz tanınmamış olduğu için) sadece, ikinci planda kalmayı yeğleyen, babacan bir insan olarak belleğimde özel bir yer aldığını anımsıyorum."

Abidin'in yakın ve samimi dostlarından isimlerini unutmadan geçmememiz gereken Avni Arbaş, Jak İhmalyan, Şevket Rado ve daha niceleri de bu mekana uğruyorlar mıydı? Araştırılması gereken meraklı konular.

Abidin'in atölye olarak kullandığı çatı katının kendine özgü bir havası vardı. Ve bu havayla Mart 1940'daki "Liman Sergisi"nin başarısı birleşince Abidin'in "müşterileri" çoğaldı. Atölye artık sadece resim konuşulan, resim yapılan bir mekandan fazla bir şeydi. Dönemin yazarlarının, şairlerinin, tiyatro oyuncularının, çevirmenlerinin, gazetecilerinin, öğretim üyelerinin birlikte sanat ürettikleri bir tür ve abidinik deyişle EKSANTRİK AMA YİNE DE YEREL FABRİKAYA dönüştü. SANAT VE DERGİLER ÜRETİM MERKEZİ. Birçok genç ve üniversite öğrencisi de katılır bu İstanbul-Anadolu kervanına...

Atölye'yenin müdavimlerinden biri o sıralar Abidin'le yeni yeni arkadaşlık eden genç bir bayandır : Güzin Dikel : Daha sonra, 22 Eylül 1943'te Abidin Dino ile Adana'da evlenince, Güzin Dino ismini alacak olan Edebiyat Fakültesi'nin genç asistanı. Abidin'e kulak kabartırsak, "ürkek ve cana yakın".

Türkiye'nin, Balkanlar'ın ve Ortadoğu'nun en ünlü "dinozuru" Mina Urgan'ı unutursak çok alınır : Onun için gelin onu da analım : Mina'nın o günlerde damdan dama atlama hastalığı tesbit edilmiş, Bakırköy'e gönderilmeli mi gönderilmemeli mi meselesi zaman zaman "yüksek yerlerde" tartışılıyormuş. Tartışılabilir. Bir Dinozor'un Anıları'nda Mina Urgan bizzat şunları yazıyor ve kendini ele veriyor :

"Sadece tehlikeli değil, ölümcül denilebilecek oyunlardan hoşlanırdım. (...) Mart kedileri gibi damlarda gezinmek ayrıca keyif verirdi bana. Bu dam keyfim daha sonraları da sürdü. Üniversite öğrencisiyken, Abidin Dino'nun atölyesinin bulunduğu Kamondo Han'ın en üst katındaki taraçadan damlara tırmanırdım. Abidin, 'Kendine gel Mina, hemen in aşağıya!' diye bağırdı."

İşte bu atölyede böyle "delilikler" yapılıyordu. Böyle "deliler" olursa elbette böyle "delilikler" de yapılır. Mina'nın yürekleri hoplatması sadece "damdan dama atlama hastalığından" değil. Bir güzellik ki sormayın ne olur! Mina olunca Cahit Irgat ta mutlaka oradadır. Cahit Irgat boş dolaşmaz. Çeket cebinde mutlaka bir yetmişbeşlik bulunur. Tıpası açılmıştır kesinlikle... Genç aktör hem dinler hem demlenir. Şiir bile yazar. Saati gelince. Abidinik dergilerde yayınlanır.

Atölyeye dadananlar arasında Halet Çambel de vardır. O olunca bilhasa ve o olmasa bile, onun gizli aşığı Sait Faik de. Sait Faik abayı yakmış yakmasına ama abayı yaktığı Halet, o yaramaz ve bir kamyona atladı mı Çatalhöyük senin Çayönü benim Anadolu'nun altını üstüne getirecek olan deli kız Nail'e aşiktir. Nail nam-ı diğer Nail V. Beşinci Nail değil ama! Nail Vahdeti veya Nail V. Çakırhan sakın adamdır, uysaldır. Sıkı komünisttir. Vilayet Yokuşu var ya tam orada bir yerde mütevazi bir kitapçı dükkanında şiir satar. Şiir

yazar. Nâzım Hikmet'le ortaklaşa şiir kitabı yazmış ve yayınlamış tek şairdir. Bilinen. Nail hapse düşer. Oralı olmaz. Kalkar.

Ama Halet bu, ailesini atlatır ve fırsatını bulur bulmaz, Abidin'le Arif'in işbirliği pardon tanıklığı altında ve Arif'in yerlere serili evinde nikah bile kıyar. Evet Halet'le Nail'in nikah şahitleri Dino kardeşlerdir. Bir bahaneyle Belediye Evlendirme Memuru eve kadar getirilir ve bu iş tatlıya bağlanır. Bunu anlatmak işi çok uzatacak. Oysa taksi gelmiş aşağıda bizi bekliyor. Haydi hep beraber Galata taraflarına gidiyoruz. Oradan bir adımda Cennet Bahçesi'ne geçebiliriz. Çaylar demlenmiş. Tavşan kanı bunlar ablalar abiler!

Söz Abidin'de :

“Birkaç kahveye dadanmıştık, üniversiteye yakın Beyazıt Camii'nin çınarları altında ya da Beyoğlu'nda Nisuz'da, değilse oldukça çirkef Petrograd'da, bilemedin, mezesi, rakısı ucuz, ayakları lebiderya Boğaz meyhanelerinin birinde buluşuyorduk. Müthiş oburduk hepimiz! Bir de üstü açık taraca-kahvelerimiz vardı. Boğaz'a hakim, öylesine ki boşlukta asılı kuş kafesi sanırsın, Çamlıca, Üsküdar, Kızkulesi, Salacak, Sarayburnu, Ayasofya, Galata Köprüsü, Haliç'in ağzı hepsi ayak altında.”

Abidin'in Galata Mevsimi'nde günler böyle geçiyordu.

Gecelerse vapurlarla.

Kimi kez takaların peşine takılıp Karadeniz'e çıkanlar bile oluyordu.

Ey Galata geceleri açıl ey !

Gündüz veya gece hiç farketmez, Asaf Hâlet Çelebi de düşer arada bir atölyeye. Koltuğunun altında hep o dikişleri sökülmüş, pinpirik, derisinin rengini seçmek için bio-kimya laboratuvarına sokmanız

gereken pek ünlü çantasıyla. Ama saati gelince iki Çingene şiiri bir iki tane de Japon şiiri patlatınca, hayikular peş peşe vınlayınca duvarlarda, herkesin dili tutulur. Asaf Hâlet boşuna kütüphanecilik yapmıyor abiler. Saati gelince yine, o bilir saatini, “yusuvarlak yuvarlanıyor tâ Karaköy börekçisine kadar”. Böreğe bayılır “Arap Çocuğu”.

Cihat Burak mutlaka bir kediyle birlikte. Miyav miyav miyavlayan. Arada bir iyi bir duvar bulunca da Cihat Burak sırtını yavaştan yavaştan sürer duvara. Galata Kulesi duvarını neden özel olarak seçtiğinin sırrı ise halen çözülmüş değil. Özel dedektifler araştırıyorlar. Bulunca biz de size iletiriz. Söz!

Kimi zaman da bakarsınız Cihat Burak bir duvar dibinde bir şeyleri kokluyor. Cihat Burak’tır bu ve bunun nedeni sual edilmez. Gerekirse resmine bakılır. Hepsi bu kadar. Üstü kalsın.

Vedat Günyol. Utangaç. Efendi. Diğerleriyle neredeyse aynı yaşta ama daha genç görümlü. Herkese eşit mesafede. Sabahattin Eyüboğlu’na biraz daha yakın.

Sabahattin Eyüboğlu, kimi Sabo der kısaca, o sıralarda Ankara’da “Bakanlıkta’dır”, Köy Enstitüleri ateşi sarmıştır onu, ama İstanbul’a yolu düşünce Kamondo Han’ın son katına tırmanır, Abidin’in “yeni işlerini” seyreder. Derlediği son Türkçe sözçükleri tesbih taneleri gibi sıralar ve aniden yok olur. Adalet Cimcoz’a gitmiştir yüzde yüz. Adalet o günlerde düblaj işleri nedeniyle çok meşguldür. Ama Sabo’ya ve Ahmet Hamdi’ye ve Sait Faik’e ayıracak zamanı hep bulur. Hele ilk ikisinin Paris yolculukları öncesi ve sonrasında. Paris bir “*pari*”stir çünkü. Mehmet Ali Cimcoz bile bu işe şaşırır. Güzin yanıtı yapıştırır : “Ayol bunun anlaşılacak nesi var ?”

Bedri Rahmi Kardeş Mektupları yazmaktan, Güzel Sanatlar Akademesi'nde (GSA'de) ders vermekten, şiir yazmaktan, resim yapmaktan ve bilhassa Anadolu'yu ve Fransa'ları dolaşmaktan arta kalan zamanının bir kısmını burada geçirir. Arada bir şiir okur. Kimi zaman Remzi Raşa'ya dönüp "renk reis renk!" dediği bile rivayet olunur...

Unuttuklarımız var mı? Varsa bağışlasınlar. Mekanın "müşterisi" çoktu çünkü. Ve lütfen emin olun kusur bizde değil, kusur Abidin'de : Sen gel İstanbul'un tam göbeğinde bekar odası kur, atölye aç. "Müşteri" o zaman gece ve gündüz her saatte çok. Bu işe belediye zabıta memurları bile karışamaz : Ama Güzin şikayet edebilir :

"Ayol randevu veriyoruz. Atölyede baş başa görüşmek için gidiyoruz. O da ne! Bizden önce Melih'ler gelmiş bile. Baş başa kalmak mümkün değil. Atölye dolmuş."

Haksız mı?

Şimdi yolunuz o taraflara düşerse siz yine de tırmanın çatı katına çat kapı ve buyurun. Abidin sizi kırk yıllık dost gibi karşılayacaktır.

BALIKESİR’İ UNUTMA

Abidin Dino, 1939’da Agustos’un ikinci yarısından Eylül sonuna kadar Balıkesir’de ve Edremit’te yaşadı: O günlerin tek partisi, devlet-partisi Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP’nin) ressamlar için düzenlediği “yurt gezisi” programı vesilesiyle. Belli bir yöntemle seçilen ressamlar belli yörelere gönderiliyorlar, orada hem resim yapıyorlar, hem de bölge halkını, töresini, gelenek ve göreneklerini tanımaya çalışıyorlar, dahası orada ve/veya çevresinde kullanılan sözcükleri derliyorlardı.

1938’de başlayan bu uygulamada süre bir aydı. 1939’da birbuçuk aya çıkarıldı. Daha sonra ise iki aya uzatıldı.

Abidin’in Balıkesir’de, Edremit’te ve çevrelerinde geçirdiği bu bir buçuk aya ilişkin ciddi bir araştırmaya ihtiyacımız olduğu açık. O günlerde Abidin Balıkesir Halkevi bünyesindeki çalışmalarda, Halkevi’nin varsa yayın organında mutlaka bir veya birkaç iz bırakmış olabilir. Meraklı bir araştırmacının o günlere ilişkin yerel gazetelerde ve dergilerde yapacağı bir inceleme ilginç sonuçlar vermeye aday.

Abidin Dino ile bir gün dereden tepeden konuşurken, belki diller ve sorunlarıydı konumuz, söz döndü dolaştı “imece”ye geldi ve Abidin bu konuda bana şunları anlattı:

“Balıkesir taraflarında dolaştığım sıralarda, İMECE sözcüğünü duydum. Çok hoşuma gitti. Ve not ettim. Sonra bir araya geldigimizde Sabahattin’e [Sabahattin Eyüboğlu] aktardım. O da Bakan’a, Hasan Ali Yücel’e [Dönemin Milli Eğitim Bakanı, Can Yücel’in babası] aktardı. Derken Köy Enstitülerinde kullanılmaya başlandı. Ve imece benimsendi.”

Evet Abidin Dino bu sözcüğü ilk 1939 Ağustos ayında Balıkesir taraflarındaki “Tahtacılar”dan duydu. Abidin bu kelimeyi, bu kavramı bizzat kullandı, tanıttı ve “imece” sözcüğü aldı başını gitti. Birçok anlamıyla birlikte elbette: “Ortaklaşmak”, “ortaklaşabilmek”, “ortak”. Hep beraber yapılmış iş, birlikte gerçekleştirilen eylem, birlikte yapmak, ve bunun gibi.

Abidin bu sözcüğü çok sevdi ve daha o dönemdeki kimi makalesinde bu sözcüğü kullandı, hatta tanımını bile verdi:

Örneğin “İş ve Sanat” başlıklı makalesinde “imecisi” biçiminde yazdığı sözcüğün tanımını şu şekilde sunuyor:

“İhtiyari (gönüllü) yardım, başkalarına fayda verme esası, Anadolu’nun en eski âdetlerindendir.”

Aynı yazısında birkaç satır sonra, şunu ekliyor:

“(…) sanat ve iş aşkına dayanan, ziraatten endüstriye kadar yayılan yeni bir rasyonel ‘imeceye’ ihtiyaç var.”

Abidin bu tür keşifler ve gittiği yörelerdeki insanlarla hemen en iyi biçimde kurduğu ilişkiler sonucu ülkesini ve ülkesinin insanlarını daha çok sever oldu.

Sabahattin Eyüboğlu’nun bu sözcüğü benimsemesi ise hiç şaşırtıcı değil. Çünkü zaten, biraz önce yazdığım gibi, “yurt gezilerinin” amaçlarından biri budur: Yerel, gelenekten gelen sözcükleri, deyişleri toplamak. Hem de iki kardeş, Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Sabahattin Eyüboğlu kardeşler, bizzat kendileri de öteden beri aynı şeyi yapıyorlar, gittikleri köy, kasaba ve kentlerin özgün sözcüklerini, deyişlerini inci toplar gibi topluyorlar.

Ve daha güzeli keşfettikleri deyiş ve sözcükleri mektuplarında coşkuyla ve cömertçe kullanıyorlar. Bunu Kardeş Mektupları başlıklı ortak yapıtlarında görmek olası: Örneğin iki kardeşin

“alicengiz” sözcüğünü sık kullandıklarını saptıyoruz. Veya özlemiş yerine “göreslemiş” sözcüğünü, bazen “çok göreslemiş”, “fena göreslemiş” biçimlerinde yazdıklarını.

1969'DA İSTANBUL'DA SABAHATTİN EYÜBOĞLU İLE. (M. Şehmus Güzel Koleksiyonu.)

Sabahattin Eyüboğlu, imece sözcüğünü o kadar sevdi ve benimsedi ki, ilk sayısı 1 Mart 1961'de yayınlanan dergisinin ismi olarak ta seçti onu. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra çıkarılmasına katkıda bulunduğu bu dergi Ekim 1970'e dek yayınlandı.

Abidin'e gelince, Abidin bu sözcüğü hiç terk etmedi.

Kel’de örneğin bir tanımlaması var çok hoştur. Piyesin olumlu kahramanlardan Hasan ile Hüseyin’in “emece”yi (burada sözcük “emece”dir artık) bir anlatışı var ki Abidin’in, ortak yaratmaktan, kollektif/birlikte çalışmaktan, kısacası komünistlikten ne anladığının somutlaştırılmasıdır sanki. Başlıbaşına bir “tiyatro”. Zaten Kel de bir piyes değil midir ? Abidin’in 1944’te Adana’da sürgünken yayınladığı ve yayınlanır yayınlanmaz İcra Heyeti (Bakanlar Kurulu) tarafından hemen toplatılmasına karar verilen Kel başlıklı piyesi. Ama Abidin’dir bu, yeğeni Rasih Nuri İleri’nin de katkısıyla bir miktarını, kitabın bir miktarını, önceden sağlama almıştır. İstanbul çocuğudur ne de olsa Abidin ve tedbiri elden bırakmaz asla.

Evet Abidin’in Kel isimli çalışması bir piyestir ve bu piyeste Hasan ile Hüseyin arasındaki karşılıklı sohbeti, ve bu sohbetteki “emece” tanımlamasını buraya aynen aktarmanın tam zamanıdır:

“HÜSEYİN : BİZDE BİR EV YANINCA...

HASAN : KİMİ KERESTE GETİRİR...

HÜSEYİN : KİMİ ÇİVİ...

HASAN : KİMİ SIVA YAPAR...

HÜSEYİN : AYRI GAYRI YOK...

HASAN : HER ŞEY OLUVERİR...

HASAN : EMECE HARMAN KALDIRIRIH...

(Yazımda hata yoktur : Abidin Dino’da kuraldır : “Kahramanlarını” “kendi ağızyla/diliyle” konuşturmak. MŞG)

KÖYLÜ : BUGDEYİ SEL ALMASIN DEYİ, AKRAN ARASINDA OLUR...

HASAN : AKRAN ARASINDA.”

Abidin, iç sürgünün başında yaşadığı Çorum’un Mecitözü kasabasında dostluk ve yarenlik ettiği ve, hiç abartmadan burada yazabilirim, hayran olduğu Aleviler’in yaşam tarzından esinlenerek yazdı bu satırları.

Kel’de Hasan ile Hüseyin arasındaki karşılıklı sohbette verilen “emece” tanımlaması aynen budur :

Yani zor durumlarda bir köyde insanlar ortaklaşa yaratabilirler : Evlerini ortaklaşa inşa edebilirler. Harmanı ortaklaşa kaldırabilirler.

Abidin bu örnekten hareketle ortaklaşa bir yaratım eylemini bütün ülkede gerçekleştirmek için yola çıkmanın söz konusu olabileceğini düşünmüş, hayal etmiş olabilir. Böylesi bir harekete kalkış son derece önemli bir girişim, son derece umut verici bir faaliyet olurdu. Abidin’in dünya görüşüne olaylara ve insanlara yaklaşımına da uygun.

Çünkü hem amaçlanan hedefe birlikte, ortaklaşa çalışarak, işbirliği yaparak ve bütün kapı ve pencereleri bütün iyi niyetli insanlara, gruplara, derneklere, örgütlere ve partilere açarak toplanmak, toparlanmak, büyümek söz konusu olacaktır. Hem de böylesi bir toparlamanın ve toparlanmanın, bu biçimde biraraya gelmenin doğuracağı dinamizm ve nihayet iyi niyet, iyimserlik ve yarınlara duyulan umuttaki büyüme, biraraya gelen insanların sayısını daha da artıracaktır. İşte sinerji böyle yaratılacaktır. Çünkü biraraya gelen insanların hedefteki işi başarmak için inançla ve gerçekten

gayret gösterdikleri anlaşılınca elini taşın altına koyanların, binayı inşa etmek isteyenlerin, çatıyı çatmayı arzulayanların sayısı mutlaka artacaktır. Evet mutlaka artacaktır. Özlemi duyulan galip gelmek, hedefe ulaşmak, küçük veya büyük bir zafer kazanmak, bir işi başarmak arzusu çünkü tahmin edildiğinden daha geniş kesimlerde elle tutulacak kadar somut. Herkes bir takımında oynamak, gol atmak ve maçı kazanmak istiyor. Bu ülkenin çocukları, gençleri, kadın ve erkekleri çünkü yenilmekten usanmıştır. “Artık yeter !” diyenlerin sesleri o günlerde de çok açık bir biçimde duyuluyordu. Elbette sağır olmayanlar tarafından.

Nitekim 27 Mayıs 1960’dan sonra Türkiye’de yayınlanma olanağı bulan kimi ilerici gazete ve dergilerde yazdığı makalelerde imece Abidin için bir sözcük olmaktan çıkıyor sanki Türkiye’nin yeniden kendine gelmesi ve kalkınması için sihirli bir programa dönüşüyor.

Bu bağlamda 29 Ağustos 1962’de Öncü gazetesinde yayınladığı yazı en çarpıcıdır : Abidin, bu makalesinde, Hacı Bektaş zamanında “Ankara ovasının imece ile işlendiğini” yazıyor. Sonra ekliyor : “Emek’ten mi gelir bu söz, yoksa ‘imece’ midir bunun doğrusu, kökü başka mı?”

Daha sonra Abidin kendine özgü bir tür sosyalizmi bu sözcük ve anlamıyla tanımlıyor.

Abidin imece konusuna Sinan isimli kitabında (YKY, İstanbul 1999) yeniden geliyor :

“Engürü’de Bayramiler, topraklarda ayrılık gayrılık tanımaz, tapu koçan bilmez, tımar zeamet dinlemez kendine buyruk erlerdir.

Tarhaları hep beraber sürerler, ekerler, sularlar, biçerlerdi. (...).”

Abidin, Sabahattin Eyüboğlu için yazdığı bir makalesinde de imeceyi vurguluyor :

“Yeterki imece karışsın işin içine, yani hep birlikte yapılmış bir iş olsun, hem de karşılıksız. (Orhan Veli, Okaty Rifat, Melih Cevdet şiiir imecesi unutulur mu?).” (Milliyet Sanat, 10 Ocak 1975, s. 7. Yazılar: s. 192.)

Abidin, başka bir yerde imeceyi, “Anadolu dayanışmasının destanı” olarak tanımlıyor. Adnan Berk’in “Her Açıdan” başlıklı TRT-2’deki televizyon programında “ELden ELBİRLİĞİNE. ELBİRLİĞİNDEN İMECEYE.” dedi.

Bu konuda şunu da eklemek lazım :

Abidin “gelenekten yararlanma”, geleneklerimizin olumlu yönlerini bulup çıkarmak ve onları günümüze uygulamak yanlısıydı : İmecede bu mümkün olduğu için de bu kavrama dört elle sarıldı.

Şimdi bütün bunlar geleceğe doğru yürüyüşümüzde işimize yaramaz mı? Bana kalırsa yarar. Abidin de aynı kanıdadır. Eminim. Çünkü Abidin oldum olası ortaklaşa yaratılan işlere bayılmıştır. Ortaklaşa işlerde bulunmayı tercih etmiştir. Kendisi herkesten daha çok çalışsa bile onun için önemli olan bir topluluk içinde birlikte yaratmak ve birlikte yaratılanın keyfine varmaktır.

Bunun izlerini Abidin’in “hayata atıldığı” 1930’ların hemen başında ve İstanbul günlerinde buluyoruz.

KAYNAKÇA

ABİDİN DİNO'NUN YAPITLARI

Abidin Dino, 1930'ların başından itibaren dönemin dergi ve gazetelerinde karikatür, desen, makale, deneme, öykü ve söyleşiler yayınladı.

1930-1939 döneminde yazdıklarından öykü biçiminde olanların birçoğu *Yeditepe Öyküleri* adı altında yayımlandı.

1938-1993 dönemi yazılarının tümüne yakını da *Kültür, Sanat ve Politika Üstüne Yazılar'* da.

Ancak Abidin'in henüz okuyucusuna ulaşmayan daha pek çok makalesinin bulunduğunu da tahmin ediyorum: Onların da bir gün bulunmasını umuyorum.

Burada yazar Abidin'in bu kitapta kullandığım eserlerini sıralıyorum, yayımlandıkları tarihe göre:

"Tiyatro: Türk Tiyatrosu Nasıl Doğacak?", Yeni S.E.S., Ekim 1939, Sayı: 1, s. 17-21. Makalenin bir görsel malzemesi var, "Dekor: Abidin DİNO" (aynen) notuyla. Makalenin skanerini Tiyatroda Abidin Dino isimli ekitabımda sunuyorum.

"Adana Halkevi Çalışmaları. Halkevinde köy tiyatrosu", Görüşler dergisi, Nisan 1943, s. 14. Makalenin skanerini Tiyatroda Abidin Dino isimli ekitabımda sunuyorum.

"Bir köy oyunu notları-canlı yazı, aksesuar ve büro-boru meselesine dair". Görüşler dergisi, Mayıs 1943, s. 13-14 (?).

Makalenin skanerini Tiyatroda Abidin Dino isimli ekitabımda sunuyorum.

Fikret Muallâ, Cem Yayınevi, İstanbul, 1980. Ara Güler'in "röprodüksiyonları" ile süslenmiş bu kitapta Fikret Muallâ'nın "Yaşamından Fotoğraflar" ile "Fikret Muallâ'nın iki yazısı" sayesinde ünlü ressamımızın hayatını daha iyi anlama olanağı buluyoruz. Abidin'in ne kadar iyi bir İstanbul yazarı olduğunu da. Bu kitabın yeni baskısı Dünya yayıncılık tarafından 2006'da yayınlandı. Ancak yeni baskıda röprodüksiyonlar ve Muallâ'nın makaleleri bulunmuyor. Yazık olmuş.

Acıyı Çizmek, Ada Yayınları, İstanbul, 1981. Bu kitabın İngilizcesi *Drawing Pain* başlığıyla yayınlandı. Abidin, "Sunu Gibi" başlıklı girişte, 1967 başından itibaren Montpellier'de Saint-Charles Hastanesi'nde ve daha sonra Cannes-Vallauris'teki Sanatoryum'daki hastalık günlerini anlatıyor. Sonra o günlerin anılarını çiziyor. Bu çalışmasının İngilizcesi *P Art and Culture Magazine*'inin "*Medicine in Art*" özel sayısında, Sayı: 14, İlkbahar 2007'de yayınlandı: s. 78-91: Son derece kaliteli röprodüksiyonları bir içim su. Aklınızda bulunsun.

"İstanbul et les poètes", *Europe*, Sayı: 655-656, Kasım-Aralık 1983. "Litterature de Turquie" başlığıyla özel sayı olarak sunulan derginin kapağı Abidin'dendir. Abidin'in birkaç deseni süslüyor dergiyi. Abidin'in Nâzım Hikmet'ten birkaç çevirisi yer alıyor. Abidin ile Güzin Dino olmasaydı böyle bir özel sayı bu dergide hazırlan(a)mazdı.

"Sait", Sait Faik'in Sabri Esat Siyavuşgil tarafından Fransızcaya çevrilen *Un Point Sur La Carte* (Souffles Yayınları, Paris, 1988) isimli yapıtının önsözü için yazılan makale.

"Les Ostrorogs, côte d'Asie" *Autrement*, Mars 1988.

Kısa Hayat Öyküm, YKY, İstanbul, 1995. İkinci bası: Adam Yayınları, İstanbul, 2000. Bu kitabın birinci bölümü Abidin'in kaleminden çıkmıştır. İkinci bölüm ise, 1990'da Abidin'in Andre Velter'le *France Culture Radyosu* için yaptığı fransızca uzun söyleşinin ses alma cihazından çevirilmesinden oluşturulmuştur. İkinci bölümün girişinde çevirinin "eksiksiz" olduğunun belirtilmesine karşın, Abidin'in söylediklerine "ekler" yapılmıştır ve maalesef birçok isim yanlış vardır. Dahası telafuz edilenlerin yanlış anlaşılmasından ve yanlış çevirilmesinden ve/veya yanlış yazılmasından da kaynaklanan bir dizi hata da vardır. Maalesef bu bölümü Abidin'e mal etmek biraz ayıp olmaktadır. Bir örnekle yetineceğim: 1950'lerde Paris soyut resim dünyasının "kraliçelerinden" İris Clert'in (Soyadının okunuşu: KLER) soyismi başından sonuna kadar dikkatinizi rica ediyorum İris CLAÏRE (Claire Fransa'da genel olarak isim olarak bayanlara verilir ve okunuşu: KLER'dir) olarak yazılmıştır. Ne önemi var demeyin lütfen. Gerçek ismiyle İris Athanassiadis, sadece Abidin açısından değil, 1950'lerdeki birçok başka sanatçımız için de son derece önemli bir isim, bir kişidir. Buna benzer daha bir dizi yanlış maalesef kitabın ikinci baskısında da düzeltilmeyince, kimi ciddi yanlışları ve eksikleri, kitabın yapılacak yeni baskısında dikkate alınması umuduyla "Abidin Dino'ya saygı" başlıklı ve Ocak 2002'de *Yazın* dergisinde yayınlanan bir makalemde belirttim. Bu makaleyi *Abidin Dino ile Söyleşiler. Yazılar: Hayat ve Sanat* isimli kitabımda (Pêrî Yayınları, İstanbul, 2006) bir kez daha sundum: s. 135-141'de. Umarım bu defa "ilgililerin" dikkatinden kaçmaz. Bu, bir polemik konusu değildir. Olmamalıdır. Geçikilirse bir kez daha Abidin'e çok ayıp olacaktır. Herkes, hepimiz hata yapabiliriz, önemli olan hatada ısrar etmemektir. Umarım bu dostluk mesajım ulaşır adresine.

Kel, Verese, Adam Yayınları, İstanbul, 1996. Bu,1944'te yayınlanır yayınlanmaz Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılan *Kel*'in ikinci baskısıdır, *Verese* ise ilk kez yayınlanıyor.

Sinan, YKY, İstanbul, 1999.

A'dan Z'ye Abidin Dino, derleme ve metin: Zeynep Avcı, YKY, İstanbul, 2000. *Kısa Hayat Öyküm*'e gönderme yapılan birçok "madde"de bu kitabın yukarıda belirttiğim ikinci bölümündeki hatalar ve eksikler aynen sürdürülmüş. Örneğin İris Clert yine İris Claire olarak yazılı. Jean Lods Jean Lodz olmuş. "Roma" maddesindeki isimlerin tümüne yakını yanlış. Tarihler konusunda çok açık hatalar yapılmış: Örneğin "Altıok, Metin" maddesinde Abidin'in "1971'de Ankara'ya gittiğinde (...) Metin'in iki yaşındaki kızı Zeynep'in resmini yaptı" diyor (s. 27). Oysa hemen orada sunulan "resim"de, Abidin'in kendi eliyle yazdığı ismi ve şu tarihi okuyabiliyoruz: "Zeynep Nisan 1970". Asıl komiği veya garibi, Abidin'in "dostları, arkadaşları, tanıdıkları olarak" tanıtılanların "seçiminin" son derece sübjektif bir biçimde yapılmış olması. Elbette bu Güzin Dino'nun seçimi. Ama seçilenler arasındaki "denge" genel olarak bozuk: Örneğin Abidin'in yaşamında son derece önemli bir rolü olan Tzara için 15 evet onbeş satır ayrılmış, ve bunun onu Abidin'in daha önce enaz on kez yazdığı ve/veya söylediği şeyler. Abidin'in 1989'dan itibaren Paris'teki galerisi ve galerinin sahibi için sadece yedi satır. Dahası bu "maddeyi" bulmak için "V" harfini aramanız gerekecek: "Vieille du Temple (Galeri)" diye sunulduğundan. "Ünlü belki ama meçhul" kimi "kahramanlar" için ise bir sayfa ayrılmış. Rasih Nuri İleri'ye hiç hak etmediği bir biçimde adaletsizce davranılmış: Aynen aktarıyorum:

"İleri, Rasih Nuri

Leyla İleri'nin, yani Abidin'in ablasının oğlu."

Tek satır. Evet tümü tamamı hepsi bu kadar. Son derece ayıp. Rasih Nuri İleri'nin Abidin'in yaşamındaki yeri çok daha fazlasını hak ediyor muhakkak.

Kültür, Sanat ve Politika Üstüne Yazılar, Adam Yayınları, İstanbul, 2000. Derleyen ve yayına hazırlayan: Turgut Çeviker. Çeviker'in bu çalışma için gösterdiği olağanüstü çaba bütün teşekkürleri hak ediyor.

Kızılbaş Günlerim, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Nâzım Üstüne (Fransızca metinleri çeviren: Aykut Derman), YKY, İstanbul, 2001. İkinci baskısını Sel yayıncılık 2006'da sundu.

Yeditepe Öyküleri, (Yayına hazırlayan: Mürşit Balabanlılar), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

Güzin Dino-Abidin Dino Mektupları (1952-1973), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004. Belli bir elemenden sonra seçilmiş mektuplardan oluşuyor. Mektuplardan "tarihsiz" olanların zaman zaman gelişi güzel sıralanması nedeniyle okunması ve anlaşılması zorlaşıyor. Öte yandan kimi isimler yanlış yazılmış. Mektuplardan yani tanımı gereği yazılı olan kaynaklardan nasıl bu tür yanlışlar çıkabileceğini/çıkarılmış olmasını anlayamadım. Bir örnek vereyim: Abidin ve Güzin'in 1950'lerin ikinci yarısından itibaren neredeyse her gün birlikte oldukları, uzun zaman 13, Quai Saint-Michel adresinde komşu olarak yaşadıkları ve birçok yaz dinlencelerini birlikte geçirdikleri ressam ve heykeltıraş Cecil (Michaelis) ismi sistemli bir biçimde CECİLE diye yazılıyor.

Ölüm mü?Ne Buluş!, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2004. Bu kitapta Abidin'in son demlerinde çizdiği yedi desen de bulunuyor.

" 'Üç bilinmeyenli eşitsizlik sistemi' :Yılmaz Güney", *Sözcükler*, Sayı: 3, Eylül-Ekim 2006, s. 57-58. Samih Rifat'ın çevirdiği metnin

Fransızcası, 1996'da Paris'te, Le Centre Georges Pompidou'da düzenlenen "*Le Cinema Turc*" isimli toplu film gösterisi vesilesiyle aynı isimle yayınlanan kitaptan alınmış. Kaynak dergide belirtilmiyor. Bu boşluğu böylece doldurmuş olalım.

KİTAPLAR, MAKALELER

Mihri Belli: *İnsanlar Tanıdım*, 1990'da, önce Milliyet Yayınları'nca iki cilt olarak ve *Mihri Belli'nin Anıları* üst başlığıyla yayınlandı. Daha sonra Doğan Kitap tarafından ve yine iki cilt olarak 1999'da.

Sevim Belli: *Boşuna mı Çiğnedik*, Cadde Yayınları, İstanbul, 2006.

Gün Benderli: *Su Başında Durmuşuz*, Belge yayınları, İstanbul, 2003.

Arif Dino: *Çok Yaşasın Ölümler*, Adam Yayınları, İstanbul, 1985. Bu yapıtta Abidin'in "Arif Dino için" başlıklı giriş yazısı yanında Rasih Nuri İleri'nin iki tanıtım yazısı ve Şevket Rado'nun Arif Dino ile yaptığı ve 19 Eylül 1940'da *Akşam* gazetesinde yayınlanan söyleşisi yer alıyor. Bu söyleşisinde Arif Dino'nun "şiir ifrazattır ve aklın sıhhati için lâzımdır" demesi o günlerde epey tartışma yaratıyor.

Arif Dino: *Yüz*, Galeri Nev, 1985. Bu kitapta Abidin'in ağabeyinin sanatını anlatan bir giriş yazısı ile Rasih Nuri İleri'nin dayısının hayatını özetleyen bir yazısı yer alıyor. Daha sonra Norgunk Yayıncılık tarafından yeni baskısı yapıldı: Örneğin 2003'te.

Güzin Dino: *La Genese du Roman Turc au XIXe siecle*, Publications Orientales de France, Paris, 1973.

Güzin Dino: "Sabahattin Eyüboğlu ve Türkiye'de çeviri hareketleri" (Fransızcadan çeviren: Özdemir İnce), *Türk Dili*, 1 Temmuz 1978, s. 104-111.

Güzin Dino: *Gel Zaman Git Zaman*, Can Yayınları, İstanbul, 1991.

Güzin Dino: "Yaşar Kemal", *Yaşasın Edebiyat*, Ağustos 1998, s. 20-21.

Güzin Dino: "Arkadaşım Azra", *Cumhuriyet Dergi*, Ağustos 2002.

Charles Dobzynski: "Les trois bonheurs d'Abidine", *Faites Entrer L'Infini*, Haziran 1991, s. 20 ve 17. Makale s. 20'de başlıyor s. 17'de devam edip, bitiyor.

Bedri Rahmi Eyüboğlu: *Kardeş Mektupları* (Baskıya hazırlayan: Mehmet Hamdi Eyüboğlu), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

M. Şehmus Güzel: "1936 Fransa'sı, Matignon anlaşması ve sonrası", *T.C.Çalışma Bakanlığı Dergisi*, Ocak-Nisan 1979, s.67-92.

Abidin Dino ve dönemleriyle ilgili konularda yayınladığım kimi makele ve kitaplarımı burada sunmak isterim:

"Abidin Dino ile Kont Leon Ostrorog'dan Şeng Çeng'e", *Tarih ve Toplum*, Temmuz 1991, s. 36-41.

"Babadan oğullara Ostrorog'lar", *Tarih ve Toplum*, Ağustos 1991, s. 9-14.

"Profesör Şeng Çang/Filozof Şeng/Çeng: 'Bütünleşme' militanı", *Tarih ve Toplum*, Eylül 1991, s. 17-22.

Türkiye'de İşçi Hareketi (Yazılar-Belgeler), Sosyalist Yayınlar, İstanbul, 1993.

İnsan Yılmaz Güney, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1994.

Devlet-Ulus, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Özgür Yılmaz Güney, Güney Dergisi Yayınları. Hamburg, 1996.

Türk Usulü 'Demokrasi', Doruk Yayıncılık, Ankara, 1997.

"Abidin Dino'ya saygı", *Yazın*, Ocak 2002, s. 17-19.

"Abidin Dino'dan Kızılbaş Günlerim", *Yazın*, Ocak 2002, s. 9.

Yılmaz Güney Hazinesi, Pêrî Yayınları, İstanbul, 2004.

"'İkamete memur' Abidin Dino", *Yazın*, Mayıs-Haziran 2004, s. 28-29.

"Abidin Dino'da Çukurova emekçileri", *Özgür Politika*, 7 Aralık 2004.

"Abidin Dino'dan bir mesel: 'İbrik deyip geçme!' ", *Yazın*, Sayı: 106, Ocak-Mart 2005, s. 24-25.

"Bu kaçınıcı geliş böyle Abidin?", *Esmer*, Aralık 2005, s. 37.

"Bir mektub", *Güney Dergisi*, Sayı: 39, Ocak-Mart 2006, s. 6.

Remzi: Hayat Renk Işık, Yazarın Kendi Yayını, Mersin, 2006.

Gurbette Bile Bir Gökyüzü Varmış, Pêrî Yayınları, İstanbul, 2006.

Abidin Dino İle Söyleşiler. Yazılar: Hayat Ve Sanat, Pêrî Yayınları, İstanbul, 2006.

"Selamlar Abidin Dino'ya", *Yoğunluk* (Ankara'da yayınlanan aylık dergi), Sayı:12, Aralık 2006, s. 6-8.

"Abidin Güzin'le setüstü'nde", *Sözcükler* (İstanbul'da yayınlanan dergi), Sayı: 5, Ocak-Şubat 2007, s. 111-117.

"Abidin Dino: İki arada bir Paris'te", *Yazın*, Sayı: 112, Haziran-Ağustos 2007, s. 6-9.

"Abidin Dino ile söyleşiler ve yazılar", *BH Sanat* (Adana'da yayınlanan dergi), Sayı: 5, Ağustos-Eylül 2007, s. 94-95.

"Ardıçkuşu'na Paris mektubu", *Ardıçkuşu* (Adana'da yayınlanan dergi), Sayı:102, Eylül 2007, s. 20-21.

Abidin Dino, 1913-1993, 3 Cilt Takım, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

Abidin Dino'ya Dair, ekitap, Aralık 2019'dan itibaren ekitap.ayorum.com sitesinde, parasızdır, hediyeimizdir.

Abidin Dino Adana'da, ekitap, Şubat 1943-Mayıs 1945, Aralık 2020'den itibaren ekitap.ayorum.com sitesinde, parasızdır, hediyeimizdir.

Tiyatroda Abidin Dino, ekitap, Eylül 2021'den itibaren ekitap.ayorum.com sitesinde, parasızdır, hediyeimizdir. Abidin Dino üzerine daha ayrıntılı bir kaynakçayı bu çalışmamda bulmak mümkün.

Nâzım Hikmet (Orhan Selim takma adıyla) : "Sinan'a anıt", *Tan*,13 Ağustos 1935.

Nâzım Hikmet: *Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar*, ikinci basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

Nâzım Hikmet: *Tüm Eserleri-5, Şiirler-5*, Cem Yayınları, İstanbul, 1976.

Nâzım Hikmet: *Sanat, Edebiyat, Kültür, Dil. Yazılar 1*, Adam Yayınları, İstanbul, 1991.

Rasih Nuri İleri'nin kimi makale ve kitapları:

"Arif Dino üzerine görüşler", *Adam Sanat*, Şubat 1986, s. 59-62.

"Abidin Dino hakkında bir kronoloji denemesi", *Toplumsal Tarih*, Ocak 1994, s. 10-12.

"Faruk Sayar'ın anısına", *Tarih ve Toplum*, Sayı:172, Nisan 1998, s. 48-49.

(Derleyen) : *1944 TKP Davası*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003.

(Derleyen): *1945 İGB Davası*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003.

(Derleyen): *1947 TKP Davası*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003.

(Derleyen): *Kâzım Alöç: "İfşa ediyorum: Türkiye'de komünizm ve ırkçılık". Mihri Belli: "Savcı konuştu, söz sanığıdır"*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2006.

Sahne ve Kostüm Tasarımı: Abidin Dino, YKY, İstanbul, 2005.

Orhan Kemal: *Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, tarihi yok. Ancak, 2 Haziran 1965'te, Orhan Kemal'in, "Güzin ve Abidin Dino'lara her zamanki sevgilerimizle. Ev halkı adına" diye yazıp imzalayarak gönderdiğini dikkate alırsak, büyük olasılıkla 1965'de yayınlanmış olmalı.

Yaşar Kemal: *Ağtlar*, Adana Halkevi Yayınları, 1943. Yeni baskısı: YKY, 2004.

Mina Urgan: *Bir Dinozorun Anıları*, YKY, İstanbul, 1998.

ABİDİN DİNO VE GÜZİN DİNO İLE KARŞILIKLI GÖRÜŞMELERİM,
SÖYLEŞİLERİM

Abidin Dino ile 1983'ten 1993'e on yıl boyunca düzenli olarak görüştüm: Onbeş günde bir. Bazen daha sık aralıklarla.

Bütün görüşmelerimiz, sohbetlerimiz sırasında dünya kadar şey konuştuk. Kimi zaman ayrıldıktan sonra ev-atölyeden çıkar çıkmaz girdiğim bir kahvede veya dönüş yolunda, metroda, eve varınca notlar aldığım oldu.

Kimi zaman ise yayınlanmak üzere yaptığımız konuşmaları seskayıt aygıtına aldım. Bunların tümü yayınlandılar.

Değişik dergilerdeki söyleşilerimizin yitip gitmemeleri ve kolayca başvurulabilinecek bir kaynak olması umuduyla *Abidin Dino ile Söyleşiler.Yazılar:Hayat ve Sanat* başlıklı bir kitapta topladım (Pêrî Yayınları, İstanbul, 2006). Abidin'le yaptığımız söyleşilerden birkaçı hem bu kitapta hem de kasetlerde.

Pek çok karşılıklı görüşme yaptığım ve tanıklığıyla, anlattıklarıyla birçok konuda tamamlayıcı bilgiler sunan, kimi alanlarda bilinmeyen şeyleri anlatarak Abidin Dino'nun yaşamını daha yakından görme olanağı veren Güzin Dino'ya en derin teşekkürlerimi burada bir kez daha sunmak isterim. Güzin, Abidin'e ilişkin çok uzun süren çalışmalarımın neredeyse başından sonuna, bana fotoğraflar, belgeler (örneğin Abidin'in pasaportunu, nüfus cüzdanını, veya bizzat kendisinin "kağıtlarını", vb.) göstererek, hediye ederek desteğini esirgemedi. Çok sayıda dergi, gazete ve kitap da hediye etti. Gazete dediğim yıllardır Abidin'in ve Güzin'in abone oldukları *Cumhuriyet* elbette. Güzin, bana göre, hiç birşeyden etkilenmezdi, ama gazetesi gelmezse o gün kendisini iyi hissetmezdi. *Cumhuriyet* O'nun ilacıydı: Her öğünde birer tatlı kaşığı.

Bana verdiği gazeteleri saklayamazdım: Onları tarayıp, işime yarayacakları aldıktan sonra elemek zorundaydım. Ama sayısız dergi ve kitaplar, Abidin'den ve Güzin'den birer anı-armağan olarak kitaplığımı süslemeyi sürdürüyor. Bu kitapların içinde

yazarları tarafından birine veya ikisine armağan imzalı ve bir-iki şirin satırlı olanları da pek çok.

Güzin Dino ile çok önceden kimi sohbetlerim oldu, ama özellikle 1994'ten vefatına kadar düzenli olarak görüştüm. Hemen hemen her görüşmemizi kasete kaydettim. Bunların bir kısmını, özellikle 1990'lı yılların ajandalarını henüz bulamadığım için, tümüyle takdim edemiyorum. Ancak izini bulabildiklerimin yıllara göre dökümü şöyledir:

2 Aralık 1988,

2 Ocak 1989.

11 Aralık 1989.

Şubat 1990.

19 Aralık 1996.

1997'de:

2 Ocak, 5 Ocak, 11 Ocak, 15 Ocak, 10 Şubat, 26 Nisan, 12 Mayıs, 26 Mayıs, 15 Haziran, 5 Temmuz, 20 Temmuz, 18 Eylül, 17 Ekim, 21 Ekim, 22 Kasım, 27 Aralık.

1998'de:

31 Ocak, 17 Temmuz, 31 Ekim 1998, 15 Aralık. Mutlaka daha fazla görüştük, ancak şu an o yılın ajandasını bir türlü bulamadığım için daha çok bilgi veremiyorum. Bu not 1999, 2000 ve 2001 için de geçerli maalesef. Bağışlamanızı rica ederim.

2000'de:

4 Kasım, 28 Aralık.

2001'de:

27 Eylül.

2002'de:

26 Şubat.

2003'te:

13 Haziran, 7 Kasım, 4 Aralık, 12 Aralık, 24 Aralık.

2004'te:

9 Ocak, 10 Ocak, 30 Ocak, 11 Şubat, 22 Şubat, 1 Mart, 11 Mart, 18 Mart, 14 Nisan, 21 Nisan, 27 Nisan, 15 Mayıs, 7 Haziran, 13 Haziran, 21 Haziran, 16 Temmuz, 31 Temmuz, 21 Ağustos, 22 Ekim, 23 Kasım, 11 Aralık, 15 Aralık, 24 Aralık.

2005'te:

22 Şubat, 25 Şubat, 7 Mart, 15 Mart, 19 Mart, 21 Mart, 23 Mart, 1 Nisan, 13 Nisan, 23 Nisan, 5 Mayıs, 19 Mayıs, 28 Mayıs, 1 Haziran, 7 Haziran, 13 Haziran, 18 Haziran, 29 Haziran, 9 Temmuz, 18 Temmuz,

13 Ağustos, 29 Ağustos, 21 Ekim, 22 veya 23 Kasım, 13 Aralık.

2006'da:

8 Ocak, 2 Şubat, 14 Mart, 18 Mart, 20 Mart, 13 Nisan, 2 Haziran, 16 Temmuz, 23 Temmuz, 6 Ağustos, 11 Ağustos, 13 Ağustos, 13 Ekim, 1 Kasım, 6 Aralık, 30 Aralık.

2007'de:

6 Ocak, 8 Ocak, 27 Ocak, 30 Ocak, 9 Şubat, 10 Mart, 27 Mart, 31 Mart, 3 Nisan, 5 Mayıs, 16 Haziran, 16 Temmuz, 11 Ağustos...

M. ŞEHMUS GÜZEL

ABİDİN DİNO

tarihindeki yanlışları düzeltiyoruz

ekitap.ayorum.com